

1703-1704 Gürcistan-Abaza Seferi ve Seferin Maliyeti

1703 and 1704 Georgia-Abkhaz Campaign and the Cost of the Campaign

Eyüp KUL¹

Öz

Gürcistan coğrafyası sarp dağlara, ormanlık ve derin vadilere sahip, sel baskınlarının sıklıkla yaşandığı bir yerdi. Bu doğal yapının etkisi ile bölgeye yapılan seferler, ordular için ciddi zorluklarla karşı karşıya kalınmasında ana etkendi. 15. yüzyılda başlayan Osmanlı-Gürcü ilişkileri de stratejik olarak bölgeyi doğrudan fethetmek yerine, İran'a karşı yerel feodal beylere dayanan bir siyaset güdülmesinde etkili olmuştur. Zaman içinde Osmanlı-Safevi rekabet sahası haline gelen Gürcistan coğrafyası, iki devlet arasında paylaşılmış ve Güril, Dadyan, Açıkbaş meliklikleri ile Abhazya bölgesi Osmanlı tabiiyetinde bulunmuştur. Osmanlı'nın 1683'de başarısızlıkla sonuçlanan Viyana Kuşatması sonrasında dört cephede mücadelesi ve Rusya'nın da bu durumdan istifade ile Karadeniz'e yayılma planı Gürcü melikliklerini de harekete geçirmiştir. Karlofça Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti'ne karşı artan asi hareketlerin engellenmesi ve bölgede Osmanlı otoritesinin sağlanmasıyla sefer açılması gündeme gelmiştir. Vezir Köse Halil Paşa komutasında Erzurum, Trabzon, Çıldır/Ahıska ve Kars eyaletleri askerleri ve 1.350 kişilik merkezi ordu mensubunun görev aldığı sefer, 1703 yılında başlamış ve ertesi yıl sona ermiştir. Osmanlı arşiv vesikalarında Gürcistan ve Abaza, Gürcü kaynaklarında ise "Büyük Türk Seferi" olarak ifade edilen bu harekât ile ilgili bugüne kadar ayrıntılı bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır. İşte bu çalışmada seferin güzergâhı, sefer güzergâhı üzerinde yaşanan hadiseler, seferin ne zaman başlayıp ne zaman bittiği, seferin hedefine ulaşip ulaşmadığı, Osmanlı ordusunun bölgede kalıp kalmadığı sorusuna yanıt aranacaktır. Ayrıca sefer sonunda bölgede ne gibi tedbirlerin alındığı, bölgede eski düzenin sağlanıp sağlanamadığı, varılan anlaşma şartları ile seferin Osmanlı hazinesine maliyeti üzerinde durulacak, Osmanlı ve Gürcü kaynaklarında yer alan bilgiler karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Gürcistan, Rusya, Abhazya, askeri tarih, savaş

ABSTRACT

Georgia is a place of steep mountains and deep valleys, which led to frequent flooding. The effect of this natural structure was the main factor in armies facing serious difficulties during expeditions to the region. Ottoman-Georgian relations, which started in the fifteenth century, were also strategically effective in pursuing a policy based on local feudal lords against Iran, rather than conquering the region directly. The geography of Georgia, which became the field of Ottoman-Safavid rivalry in time, was shared between the two states. After the Treaty of Karlowitz, going on an expedition became a recurrent issue to

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Eyüp Kul (Doç. Dr.), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Rize, Türkiye
E-posta: eyupkul@gmail.com
ORCID: E.K. 0000-0002-7143-3001

Başvuru/Submitted: 06.06.2023

Revizyon talebi/Revision requested: 27.07.2023

Son revizyon/Last revision received: 23.08.2023

Kabul/Accepted: 25.12.2023

Atıf/Citation: Kul, Eyüp. "1703-1704 Gürcistan-Abaza Seferi ve Seferin Maliyeti." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 33, 2 (2023): 495-533.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1310503>

prevent the increasing rebel movements against the Ottoman Empire and to strengthen the Ottoman authority in the region. Indeed, the expedition in which soldiers from Erzurum, Trabzon, Çıldır/Akhaltsikhe, and Kars provinces and 1,350 members of the central army took charge under the command of Vizier Köse Halil Pasha started in 1703 and ended in the following year. In this study, the route of the expedition, the events on the expedition route, when the expedition started and when it ended, whether the expedition reached its goal, whether the Ottoman army remained in the region, what kind of measures were taken in the region at the end of the expedition, whether the old order was maintained in the region, and the cost of the expedition to the Ottoman treasury are emphasized, and the information found in the Ottoman and Georgian sources are analyzed comparatively.

Keywords: Ottoman Empire, Georgia, Russia, Abkhazia, Military history, war

EXTENDED ABSTRACT

The geography of Georgia is characterized by steep mountains, deep, forested valleys, rivers that cut through these valleys, abundant rainfall, and consequently, frequent flooding. The impact of this natural structure was the main factor in armies facing serious difficulties during expeditions to the region. Yavuz Sultan Selim faced serious difficulties during his raid on Georgia in the spring of 1508, when he was a prince in Trabzon, and Vizier Halil Pasha, the vizier of the Georgian campaign, experienced similar problems. Beginning in the fifteenth century, Ottoman–Georgian relations were also strategically effective in pursuing a policy based on local feudal lords against Iran, rather than conquering the region directly.

In the seventeenth century, frequent rivalries in the region, especially the four-front war that the Ottoman Empire faced after the 1683 Vienna defeat played a major role in the hostile attitude of the states in the region toward the Ottomans. The Ottoman struggle on four fronts and Russia's plan to expand to the Black Sea by taking advantage of this situation also mobilized the Georgian principalities, which ceased their obedience and rebelled against the Ottomans. Archil, one of the Georgian kings, who attempted at least five times between 1663 and 1698 to sit on the throne of the Imereti, was at the forefront of these rebellions and subsequently sought support from Russia, where he sought refuge, to organize an expedition to the region. In particular, the murder of Simon, who had been appointed as the ruler of Açıkbâş/Imereti, and then Giorgi, who had been appointed in his place, by Guria and Mamya, the rulers of Dadiani, the raids of Abazas on Muslim merchant ships, the nonpayment of jizyas and the rebellious movements pushed the Ottoman Empire to take measures. In point of fact, after the Treaty of Karlowitz, an expedition was launched to prevent the increasing number of rebellious movements against the Ottoman Empire and to consolidate Ottoman authority in the region. There is no detailed information about this campaign, which is referred to as the Georgian and Abaza War in Ottoman archival documents and the Great Turkish War in Georgian sources. Accordingly, Vizier Köse Halil Pasha was appointed as a serdar for the Georgian campaign with the assignment of Erzurum Province. Under the command of Vizier Köse Halil Pasha, the expedition, which included the soldiers of Erzurum, Trabzon, Çıldır/Akhaltsikhe, and Kars provinces, the beys and soldiers of the sanjaks administered as dynasty estates (yurtluk-

ocaklık), and 1,350 members of the central army, started in 1703 and ended the following year. Halil Pasha made the necessary preparations for the expedition by traveling from Istanbul to Trabzon, then to Erzurum by land, and then back to Trabzon. The other column of soldiers headed toward Akhaltsikhe via Çıldır. According to the plan of the two armies, the meeting point was determined as Baghdati.

The cannons and ammunition for the campaign were supplied from the Tophane-i Amire in Istanbul and loaded onto 40 prepared ships. Some of the cannons and ammunition were shipped by sea via Trabzon and Gonio, while some were brought to Trabzon and then shipped by land to Akhaltsikhe via Erzurum.

Vizier Halil Pasha arrived in Gonio from Trabzon, from where he traveled to Kobuleti via Batumi, and then southward via Ozurgeti to Guria. The army, arriving via Akhaltsikhe, reached Baghdati earlier than planned and, captured the Fortress of Kutaisi, from where it reached Shuamta to meet the main army coming from the Black Sea. Later, when the army reached Rokiti, it was informed that Sultan Ahmed III had ascended the throne. On the order to continue the expedition, the army decided to conquer the Castle of Shorapani. Moreover, it is possible to obtain detailed information about the cost of the expedition from the ledgers kept. While the amount spent for the 1703 expedition was 283 thousand kurush, this figure was realized as approximately 18 thousand kurush in 1704.

In this study, the route of the expedition, the events that took place on the route of the expedition, when the expedition started and when it ended, whether the expedition reached its goal, whether the Ottoman army stayed in the region, what measures were taken in the region at the end of the expedition, whether the old order was restored in the region, the terms of the agreement reached, and the cost of the expedition to the Ottoman treasury are analyzed comparatively, and the information found in Ottoman and Georgian sources are also analyzed comparatively.

Giriş

Gürcistan'ın dağlık ve taşlık bir coğrafi yapıya sahip olması ve ekilebilir topraklarının azlığı Osmanlı kanunnamelerinde ifade edilmektedir¹. Tarım faaliyetlerinin sorunlu bir şekilde sürdürülebildiği Gürcistan coğrafyası, aynı zamanda sefer için zor şartlarının üstesinden gelinmesi gerekli olan bir sahaydı. Örneğin Yavuz Sultan Selim 1508 yılı baharında, yani Trabzon'da şehzadelik yaptığı sıralarda, kuş uçmaz, kervan geçmez, insanların yürüyemeyeceği derecede dar, ormanlık, derin dereler ve sarp dağlarla çevrili bir alan olan Gürcistan üzerine yaptığı akında ciddi zorluklarla yüzleşmişti². İnceleme konusu olan Gürcistan seferinin serdarı Vezir Halil Paşa da Yavuz Sultan Selim'in çektiği sıkıntılara benzer ifadeleri hazırladığı arzında dile getirmişti³. Diğer yandan bu sert coğrafyadan istifade eden yerel sakinler, bölgeye hâkim olmaya çalışan devletlere büyük zorluklar çıkarmıştı. Dahası Osmanlı kroniklerinde bölge insanın sürekli isyan üzere olduğu ve bu zor coğrafyanın imkânlarından istifade ederek kaçtıkları şeklindeki bilgilere rastlamak mümkündür. İsyanın bastırılması gayesiyle açılan seferler veya asker sevkleri ise coğrafyanın sarp yapısı, kış aylarında yağın aşırı yağmur ve kar nedeniyle yolların ulaşımına izin vermemesi, asilerin lehine olan doğal şartlardı⁴. 17. yüzyılın ikinci yarısında Gürcistan bölgesi hakkında bilgiler veren Seyyah Jean Chardin, bu coğrafi şartların evlerin birbirinden uzakta inşa edilmesine neden olduğunu ve bölgenin savunulması için oluşturulan stratejinin temelini teşkil ettiğini söylemektedir. Bu savunma sistemi ormanlarla kaplı sahada bir kale ve bu kalelerin ortasında hazinenin saklanması ve elli altmış kişinin barınabilmesi için bir kuleden ibaretti. Bu kuleye yakın bir yerde ise yiyeceklerin depolanması ve bir saldırı durumunda ahalinin sığınması için daha küçük boyutta, tahtadan oluşan, beş veya altı kuleyle çevrili bir savunma sistemi vardı. Bu savunma hatlarının orman içinde yapılması, bir saldırı halinde yol güzergâhına ağaçlarla yığınak yapılmasına ve düşman birliklerinin ilerleyişinin zorlaştırılmasına katkı sağlıyordu. Bununla birlikte bu kalelerin çok sağlam olmadığı, en ufak bir top darbesi ile yıkılmaya meyilli oldukları Seyyah Chardin'in eserinde ifade ettiği diğer husustu⁵. Gürcü meliklerinden Arçil ise bu bilginin aksine, 1703 yılında Rusya İmparatorluğu'nun ilk knezi (prens) ve general-feldmareşali olan Graf Fyodor Golovin'e Moskova'dan kaleme aldığı

- 1 “*Vilâyet-i Gürcistan sengistân olub toprakları az olmağla...*”, Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Kanunlar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943), I: 197.
- 2 M. Hanefi Bostan, “Yavuz Sultan Selim'in Şehzâdelik Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 40, (2019), 13.
- 3 “...*bu esnada eyyâm-ı şitâ erişüb ol diyârların şiddet-i şitâsi ve yollarda vaki' bazı enhârın tuğyânı...*”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.) Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.) 10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; Bâb-ı Asâfi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.) 114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.
- 4 “...*sarpdan sarpa girüp çekilen zahmet [ü] meşakkat hebâ olur bu diyârın ise kış akrebdir, berk ü bârân yolları kapayup asker-i İslam avdetde gayet usret çekerler bir gün mukaddem selâmete çıkmak ma'küldür...*”, Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme – Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, ed. Muzaffer Doğan, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018), 484-485.
- 5 Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*, çev. Ayşe Meral, ed. Stefanos Yerasimos, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 117.

mektupta, Gürcistan'daki şehir ve kalelerinin konumlarının sağlam olduğunu ve saldırılara karşı bu konumlarından istifade ettiklerini yazmıştı⁶.

İşte bu zor coğrafya ile ilgili sorunların başka bir boyutu ise bölge sakinlerin etnik çeşitliliği ve siyasi bölünmüşlüğü idi. Gürcistan coğrafyasının siyasi yapısı, sürekli çatışmaların yaşanmasında etkendi. Silahlı büyük toprak sahiplerinin gücü, kral ve prenslerin bunlar üzerinde denetim kurmakta zorlanmasına, hatta soyluların güç kazanmak isteyen kral ve prensleri devirmelerine ve yerlerine bir başkasını seçmelerinde temel sebepti. Bu bölünmüş siyasi yapı Osmanlıların da dikkatini çekmiş ve Kafkasya'yı, Batum'dan Azak'a kadar olan limanlara yönetici tayin ederek ve iç kesimleri kendi haline bırakarak idare etmeyi tercih etmesine sebep olmuştu. Yine Osmanlı idarecileri, bu stratejiye ilaveten buradaki toprak sahipleri ile pazarlıklar yaparak İran'a karşı Güney Kafkasya'nın denetimini sağlamayı, böylece hazineye getirecek büyük mali yükten kurtulmayı daha akıllı bir iş olarak görmüştü. Kısacası Osmanlılar, bölgede doğrudan bir denetim kurmak yerine mahalli hanedanlara geniş hareket alanı tanımıştı⁷. Nitekim Gürcü kaynakları 18. yüzyılın başlangıcında, Türk garnizonlarının sadece Kutais ve Sohum kalelerinde konuşlandığını yazmaktadır⁸. Bu siyasetin bir sonucu olarak 15. asrın ikinci yarısında başladığı tahmin edilen Gürcü-Osmanlı ilişkilerinde⁹ Gürcistan coğrafyası, Osmanlı kaynaklarında meliklik, batı kaynaklarında krallık olarak tarif edilen belli bir hanedanın tekelindeki idari bir sistemle yönetilmişti¹⁰. Her yıl belli miktarda vergi vermek suretiyle Osmanlı Devleti'nin yüksek hâkimiyetini tanıyan ve mahalli beyleri tarafından iç işlerinde serbest bir şekilde yönetilen bu melikliklerin sayısı dört taneydi¹¹. 1703 ve 1704 yılları seferine de konu olan bu meliklikler, Dadiani hanedanı idaresinde olan Dadyan/Megrel Melikliği, Orta Çağ Gürcistan'ının en büyük soylularından Vardanidze ailesinden gelen Güril Melikliği, Osmanlı kaynaklarında Açıkbaş/Başı Açuk olarak adlandırılan ve Bagrat hanedanı tarafından idare edilen Açıkbaş/İmereti Melikliği

6 *Perepiska Na İnostrannih Yazıkah Gruzinskikh Tsarey s Rossiyskimi Gosudaryami ot 1639 po 1770 g.*, (Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk', 1861), ixv. Knez kelimesinin tarihi süreç içindeki farklı kullanımları için bk., Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010).

7 Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 433-434. 1578 Çıldır zaferinden sonra Osmanlı idaresinin benimseyen ve Bayezid mutasarrıfları İshak Paşa'nın ataları olan Meshiya bölgesi prensesi Dedis İmedi'nin oğulları Minucihir ve Kuarkuare (Gorgora)'nın Osmanlı hizmetine girmeleri ve bundan sonraki süreçte Çıldır Eyaleti beylerinin önemli bir kısmının bu aileden olması bu hususta bilinen en tipik örneklerdendir. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1993), 57.

8 *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi (Sakartvelo XVI Saukunis Dasatskisidan XIX Saukunis 30-ian Tslebsi)*, Tomis Redaktori: Mamia Dumbadze, (Tbilisi: Gamomtsemloba "Sabçota Sakartvelo", 1973), 4: 455.

9 Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 5; Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 38.

10 Orhan Kılıç, "Osmanlı İdari Taksimatında Bir Diğer Unsur: Dadyan, Açıkbaş, Gürel ve Abhaza Meliklikleri", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde, XI (Tarihi Coğrafya), haz. Semiha Nurdan-Muhammed Özler, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 220.

11 Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, (Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997), 16-17.

ve Şervaşidze hanedanı idaresinde olan Abhazy Melikliği idi¹². Yani Gürcistan coğrafyasının batı kısmı Osmanlı hâkimiyeti altında iken, doğu tarafı Safevilerin kontrolündeydi. Öte yandan Osmanlılar, stratejik olarak bölgeyi doğrudan fethetmek yerine İran'a karşı yerel feodal beylere güvenmeyi tercih etmiş¹³, haraç vermeleri ve Osmanlıların rakiplerine, özellikle de İran'a yardım etmemek ve Osmanlılara karşı oluşacak bir koalisyona katılmamakla yükümlü olmaları haricinde bu melikliklerin işleyişlerine karışmamıştı¹⁴. Seyyah Tavernier'in de ifade ettiği gibi Osmanlılar bu melikliklerin dostluklarına büyük önem atfetmişti¹⁵. Kısacası Osmanlılar için imparatorluğun diğer sahalarında olduğu gibi bölgenin bağlılık hatlarını belirleyen temel unsur, din veya dil değil strateji olmuştu¹⁶.

Bu melikliklerin diğer bir özelliği ise 17. yüzyılda çeşitli düzeyde aristokratlar arasında bölünen bir saha olmalarıydı. Tavadlar adı verilen bu kişiler, en yüksek kademelerdeki doğuştan aristokrat olarak kalıtsal toprakları idare ederken, daha alt düzeyde eristavebi ve mtavarebiler ise krallar tarafından idari bölgelere yönetici olarak atanırlar ve tayin edildikleri yerleri mülkleri gibi idare ederlerdi. Bu grupların dışında bir de zamanla bu toprakları verasetle idare eden didebulebiler gelmekteydi ki, bunlarda krala yapılan hizmetleri karşılığında kişisel aristokrasiye dönüşmüştü¹⁷.

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dadyan, Güril, Kartli ve Açıkbaş meliklerinin otoritesi giderek tavadların hâkimiyet sahasına dönüşmüş, tavadların baskısı ile meliklikler, birbirlerinin tahtlarına göz koymaya ve çeşitli zorbalıklara tevessül etmeye başlamışlardı. Dahası toplum arasındaki ayrışma da giderek artmıştı¹⁸. Osmanlılar, bu melikliklerin İran veya

12 Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya*, 434, 442, 446, 472.

13 Charles King, *The Black Sea A History*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 122-123.

14 Lia Gobadze, *Kral I. Solomon Döneminde (1752-1784) İmereti Krallığı'nın Osmanlı Devleti İle İlişkileri*, (Yüksek Lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2022), 33.

15 Jean Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, ed. Stefanos Yerasimos, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 308.

16 King, *The Black Sea A History*, 123.

17 Gürcistan, 17. yüzyılda kraliyet aileleri ve çeşitli düzeyde aristokratların kişisel tımarların bulunduğu bir coğrafyaydı. Bu sahada tavadebi (tavad) olarak nitelenen sınıf, en yüksek kademede yer alan, doğuştan aristokrat ve kalıtsal topraklara sahip, kadim klanların soyundan gelen kişilerdi. Feodal senyörlerin diğer kademeleri olan eristavebi ve mtavarebiler ise krallar tarafından idari bölgelere yönetici olarak atanan kişilerin soyundan gelmekteydi. Bunlarda zaman içinde buldukları bölgeleri mülkleri haline getirmişlerdi. Bunlardan başka bir de didebulebi sınıfı bulunuyordu ki, bu kategoride yer alanlar başlangıçta aristokrat olmayıp krala yaptıkları hizmetler karşılığında aristokrat haline gelen kişilerdi. Yani bu sınıf mensupları başlangıçta kalıtsal olarak aristokrat sınıfa mensup değildi. James Forsyth, *Kafkasya Bir Tarih*, çev. Timuçin Binder, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 247-248; W. E. D. Allen, *A History Of The Georgian People From The Beginning Down To The Russian Conquest In The Nineteenth Century*, (London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd Press, 1932), 237-249.

18 Niko Berdzenişvili-Simon Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, (Sorum Yayınları, 1997), 259; Mikheil Rekhviaşvili, *İmeretis Samepo (1462-1810)*, (Tbilis: Tbilis Universitetis Gamomtsemloba, 1989), 146.

Ruslara meyletmemeleri adına¹⁹, ocaklık olarak idare edilen Çıldır Beylerbeyliği aracılığıyla bölgeyi kontrol etmekte, aynı zamanda hudutları her ihtimale karşı tahkim etmeye özen göstermekteydi²⁰. Zira meliklikler ve Abhazya yöneticileri, Osmanlı sultanları tarafından tayin edilmelerine rağmen yakaladıkları ilk fırsatta bunun aksine hareket etmeyi yeğliyorlardı²¹. Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifakla yaşadığı dört cepheli savaşın etkisi, Gürcistan'da da nizamının bozulmasına neden olmuştu. Bu gelişmeler üzerine h.1108 (1696-97)'de Erzurum Beylerbeyi Vezir Baki Paşa idaresinde bir harekât icra edilmişti²².

Osmanlılar, Safevî tehlikesinin yanı sıra Rusların 17. yüzyıl boyunca artan etkinliği ile ilgili de tedbirler almak zorunda kalmıştı²³. 1663-1698 yılları arasında Açıkbâş/İmereti tahtına oturmak için en az beş kez girişimde bulunan²⁴ Gürcü meliklerinden Arçil, Açıkbâş Kralı Görgi Han'ı kaçırmak için 1 Şevval 1109/12 Nisan 1698'de Kutais Kalesi'ni muhasara etmiş, başta Açıkbâş tavadlarından Abaşize ve diğer tavadlar olmak üzere Dadyan Kethüdası Libartıyan da kendisine destek sunmuştu. Bu girişim üzerine Açıkbâş melikliği Simon'a tevcih edildiği gibi Vezir Sirke Osman Paşa serdarlığında bölgeye asker sevk edilmişti. Osmanlı ordusunun bu harekâtı sonucunda Dadyan Meliki Mamya, Osmanlı tarafından melik olarak tayin edilen Simon'a itaat etmek zorunda kalmıştı²⁵. Yine bu dönemde başka tedbirler de düşünülmüş, Güril memleketinin yurtluk-ocaklık statüsü kaldırılarak burası malikâne olarak Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye tevcih edilmişti²⁶. Ancak bu değişikliğe itiraz eden Güril memleketi

-
- 19 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), IV/1: 2. Bahar 1698'de Gürcü meliklerinden Kartil Han'ı Arçil, Kutais Kalesi'ni ele geçirme girişiminde bulunmasına rağmen başarısız olmuş ve Rusların, Azak Kalesi'ni ele geçirmesi üzerine onlara meyletmiş ve oğullarından birini Moskova Çar'ına göndererek "Gürcistan melikliğine vâsil olurum" düşüncesine kapılmıştı. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 484.
- 20 1 Temmuz 1579 tarihinde kurulan Çıldır Eyaleti'nin merkezi bazen Çıldır, bazen de Ahıska olduğu (Feridun M. Emecen, "Çıldır Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 300), 1682-1703 yılları arasında bu durumun devam ettiği ve bu tarihler arasında beylerbeyinin Ahıska'da oturduğu anlaşılmaktadır. Kılıç, *Eyalet ve Sancak Tevcihâtı*, 65-66. Gürcistan seferi ile ilgili belgelerde bu durum açıkça görülmektedir. BOA.MAD.10148, 33, 36-37; BOA.MAD.6882, 41; BOA.A.DVNS.MHM.d.114, 49, 51-52, 58-62, 97, 204; BOA. A.DVNS.MHM.d.114-1, 4, 98, 139, 174-175, 177, 223-224, 471. Eyaletin sancak sayısı 18. yüzyıl başında 22 iken, 1717-1730'da 20'ye, 1740'da 15'e gerilemiş, 1750-1800 arasında ise tekrar 20'ye çıkmıştır. Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2006), 81.
- 21 *Sakartvelos İstoriis Narkvevbi*, 455.
- 22 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 313-314.
- 23 Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya*, 142-161.
- 24 Allen, *A History Of The Georgian People*, 177.
- 25 Kars Beylerbeyi Salih Paşa, Ahıska/Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa, Ardahan-ı Küçük Sancakbeyi Ali Paşa ve Gönye Sancakbeyi Ahmed Paşa kapı halklarıyla ve Erzurum Eyaleti askeri katılmıştır. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 484-485; I. İshak Paşa (Büyük), daha önce Çıldır Beylerbeyliği yapan Arslan Mehmed Paşa'nın (1663-1680) torunu, Yusuf Paşa'nın (1680-1690) ise oğlu olup 6 Rebiü'l-evvel 1107/15 Ekim 1695'de ilk defa Çıldır Beylerbeyi olarak tayin edilmiş, bazen görevden alınıp yeniden atanmakla birlikte elli yılı aşkın bir süre bu görevini sürdürmüştür. Mehmet Kazdal, *Bir Osmanlı Beylerbeyi Vezir İshak Paşa 1695-1748*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 114-118.
- 26 Kılıç, "Dadyan, Açıkbâş, Gürel ve Abhaza Meliklikleri", 228. Abaza baskınları ve Gürcistan seferi nedeniyle, bölgedeki kalelere mühimmat takviyesi yapılmıştır. Eyüp Kul, "Rize Kalesi", *Karadeniz Araştırmaları* 58 (2018), 36.

ahalisi, bölgeye giden Osmanlı askerlerini ve memurlarını katletmişti²⁷. Arçil ise uzun süre Açıkbaz/İmereti Krallığı için savaşmış, 1698 yılındaki başarısına rağmen bir yıl sonra bölgeyi terk ederek Rusya'ya sığınmak zorunda kalmıştı²⁸. İngiliz kaptanı, mühendisi ve yazarı John Perry'nin verdiği bilgilere göre Arçil, memleketinden kovulduktan sonra Rus Çarı'nın himayesine girme ricasında bulunmuştu. Onun bu arzusu kabul edilerek şahsına ve maiyetine birkaç köyün gelirleri tayin edilmiş, Çar ile yaptığı görüşmelerde yeniden memleketinde egemen olması vaadini almıştı²⁹.

Öte yandan Osmanlılar, Rusların savaş şartlarından istifade ile ilerleyişlerini durdurmak gayesiyle 1697 tarihinde Kerç Boğazı'nda "Açıkbaz" denilen noktada yeni bir kale inşaatına başlamışlardı. Bu yeni girişimde Karlofça Antlaşması ile Ruslara bırakılan Azak Kalesi'nin kaybı etkili olmuştu. Böylece Karadeniz'in güvenliğini sağlamak amacıyla yeni bir savunma hattı oluşturulmuştu³⁰. Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren, askerî ve siyasi olarak Karadeniz'in kapalılığı ilkesi doğrultusunda devletlerin ticarî saiklerle dahi olsa bu denizde ayrıcalıklara kavuşmasına karşı tavır almıştı³¹. Bu politika doğrultusunda Rusların da Karadeniz'e inmesini engellemek gayesiyle Kerç Boğazı'nda başlatılan bu girişimin diğer bir boyutu ise Karadeniz'e çıkacak Rus birliklerine, aynı dinden olmalarının da etkisi ile Gürcülerin destek verme şüphesiydi³². Osmanlı devlet erkânının bu şüphesi yersiz de sayılmazdı. Gürcülerin hâlet-i ruhiyesini dile getiren Rusya'nın İstanbul elçisi P. Tolstoy, Moskova'ya sunduğu raporunda Moskova donanmasının Karadeniz'e çıkması halinde Gürcülerin yardıma hazır olduklarını ve Ruslar ile birlikte mücadeleye başlayacaklarını dile getirmişti³³. Bir Gürcü kaynağı ise Rus Çarı Petro'nun İngiltere'de bulunduğu sırada, Ayasofya'da 1700 yılı içinde bir ayın düzenleyeceği şeklinde bir söylenti çıktığını ve bu söylentinin Gürcistan'a kadar ulaştığını yazmıştı³⁴. Avusturya'nın Rusya elçisi Pleiyer de, Rus Çarı'nın 1702 yılında İsveç savaşının ardından Arçil'i Açıkbaz/İmereti tahtına çıkarmak amacıyla Gürcistan'a gideceğini ifade etmişti³⁵. Rusya'ya sığınan Arçil de 1703 yılında Moskova'dan Knez-Boyar Golovin'e yazdığı mektubunda buna benzer ifadelerde bulunmakta, şahsına ve tebaasına destek verilirse

27 "...mâ-tekaddemden berü bu vilâyet bir krallık yer olup re'âyâsı harâc-güzâr ola; bu nice mâlikâne olabılır", Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 701-702.

28 *Sakartvelos Istoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Saredaktso Kolega: Mariam Lorkipanidze-Otar Japaridze-Davit Muskhelişvili-Roin Metreveli, (Tbilisi: Palitra, 2012), 3: 257.

29 Dj. Perri, *Sostoyaniye Rossii Pri Nineşnom Tsare*, (Moskva: Çteniya v İmperatorskom Obşçestve İstorii i Drevnostey Rossiyskih pri Moskovskom Universitete, 1871), II: 63-64.

30 Başta Açu Kalesi olmak üzere bölgedeki kalelerin tamiratları yapılırken, Mayıs 1703'de Kerç Boğazı'nın Kırım yarımadası tarafına yeni bir kale inşa edilmişti. Bekir Gökpinar, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Karşı Karadeniz'de Savunma Hattı Oluşturma Mücadelesi: Açu Kalesi (1696-1711)", *Karadeniz Araştırmaları* 17/67 (2020), 611-616.

31 İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması Ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", *Belleten* 59/225 (1995), 353-394.

32 T. K. Krilova, "Russko-Turetskiye Otnoşeniya Vo Vremya Severnoy Voyni", *İstoriçeskiye Zapiski* 10 (1941), 255-256.

33 *Sakartvelos Istoriis Narkvebebi*, 457; Krilova, "Russko-Turetskiye Otnoşeniya", 256.

34 *Sakartvelos Istoriis Narkvebebi*, 456.

35 Rekhvişvili, *İmeretis Samepo*, 148.

Osmanlı sultanı ve Safevi şahına karşı kanlarının son damlasına kadar din ve vatan uğruna savaşacaklarını belirtmekteydi³⁶. Lakin Rusya'nın emperyalist siyasetini gerçekleştirmek için hedefleri doğrultusunda ilk aşamayı teşkil eden Kafkasya sahası, Rusya'nın 1701-1721 yılları arasında İsveç ile arasında devam eden Kuzey savaşları sırasında ötelenmek zorunda kalmıştı³⁷.

18. yüzyılın başlarına kadar kendi aralarında birtakım iç çatışmalar yaşayan meliklikler, Rusya'nın oyun dışında kaldığı bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin dört cepheli savaşından da istifade ederek eşkıyalık faaliyetlerini artırmış ve taht kavgalarına tutuşmuştu³⁸. Açıkbaş Meliki Simon'un melikliği hususunda varılan anlaşma ise Gürcü beyleri arasındaki sorunlar ve Simon'un tebaası ile geçinememesinden kaynaklı olarak daha üzerinden iki yıl geçmeden bozulmuştu. Simon, görev mahallini terk ederek Açıkbaş vilayetine dönerken Güril ve Dadyan Meliki Mamyta tarafından Açıkbaş ve Güril memleketleri arasında bir noktada gece yarısı katledilmişti³⁹. Melikler arasında yaşanan bu sürtüşme ve olayların sebep olduğu eşkıyalık faaliyetleri Osmanlıları yeni tedbirler almaya itmmişti. Şöyle ki 1702 yılı Nisan ayında Açıkbaş Melikliği Giorgi'ye tevcih edilmiş⁴⁰, o da Güril Meliki III. Mamyta tarafından öldürülmüştü. Mamyta, bölgede yaşanan otorite boşluğundan istifadeyle Açıkbaş topraklarına girerek uhdesindeki Dadyan ve Güril Melikliği'ne ilaveten Açıkbaş meliki olmayı hedeflemişti⁴¹.

Bu süreçte Osmanlı'ya tabi Abazalar ise Müslüman ticaret gemilerine saldırılarını sıklaştırmıştı. Karadeniz sahilinde güvenliği tesis için yeni tedbirler alınırken, Gürcistan taraflarında yer alan Dadyan, Güril ve Abaza eşkıyasının çoğunluğunun Osmanlı Devleti'ne itaatten kaçındığı, birkaç senedir cizyelerini ödemedikleri ve bazı bölgelerde isyan üzere buldukları şeklinde istihbarat bilgileri İstanbul'a ulaşmaya devam etmişti⁴². 1703 yılında Arçıl, Knez-Boyar Golovin'in isteği üzerine Moskova'dan yazdığı mektupta Gürcistan'ın durumunu “*Kuzuları çalan ve dağlarda dolaşan kurtları tutmak isterken siz oradaki yerlerin özelliklerini bilmek istiyorsunuz. İşte size söyleyeceğim ki, düşen ağacı herkes çalar; Gürcistan'ın*

36 *Perepiska Na Inostrannih Yazıkah*, lxxv.

37 Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya*, 164.

38 Kılıç, “Dadyan, Açıkbaş, Gürel ve Abhaza Meliklikleri”, 227-228.

39 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49; Mehmet İnaş, “Çıldır Beylerbeyleri: I. İshak Paşa ve II. İshak Paşa”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu* içinde, ed. Oktay Belli, (İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları, 2004), 188.

40 Kazdal, *Vezir İshak Paşa*, 61.

41 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49; Mehmet Kazdal, “Başlangıcından 18. Yüzyılın Başına Kadar Osmanlı-Güril Melikliği İlişkileri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (Güz 2022), 218. Fakat Receb 1114/Kasım-Aralık 1702'de İstanbul'a gönderdiği birkaç Gürcü, Seddülbahir Kalesi'ne hapsedildiği gibi hediye olarak gönderdiği sekiz köle ve dört cariye İstanbul'da satılarak gelirleri Güril Melikliği cizye borcundan düşülmüştür. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahvil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 753-754; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, (İstanbul: Klasik Yayıncılık, 2013), I: 625. Başmuhasebe defterlerinde göre senelik olarak Açıkbaş taifesi 4.170 kuruş, Güril taifesi 1000 sikke-i hasene ve Dadyan taifesi 200.000 akçe karşılığında 5000 kirpası haraç ve pişkeş olarak veriyordu. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Receb 1115/19-29 Kasım 1703, 64.

42 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname*, 701-702; *Sakartvelos Istoriis Narkvebebi*, 456.

*bir kısmını Şah, geri kalan kısmını ise Sultan zapt etti*⁴³ şeklinde tasvir etmişti. Arçil, buradaki sözleriyle Gürcistan'daki kendi iç düşmanlarına atıf yaptığı gibi Osmanlılar ve Safevileri kinaye etmekteydi. Bununla birlikte bu imalı sözlerin Gürcistan coğrafyasında 17. yüzyıl içinde gelişen siyasî, askerî ve iktisadî şartlar ile yakından ilişkili olduğu su götürmez bir gerçektir.

Osmanlı merkezinde ise son yıllarda Gürcistan'da yaşanan olayların müsebbiplerinin cezalandırılması yönünde bir düşünce ağırlık basmaya başlamıştı. Bu düşüncenin fiiliyata geçirilmesi için biri Çıldır, diğeri Gonye ve Batum taraflarından olmak üzere bölgeye bir sefer açılması gündeme gelmişti⁴⁴. Bu gelişmeler üzerine Şark seferlerinde çok ehemmiyetli bir askerî üs vaziyeti gören Erzurum beylerbeyliğine atama yapılmış⁴⁵, Köse lakabıyla bilinen eski Defterdâr Vezir Halil Paşa, Şevval 1114/Şubat-Mart 1703'te Erzurum Eyaleti tevcihi ile Gürcistan'a sevk edilecek askerlere serdar tayin edilmişti⁴⁶. Her ne kadar araştırma eserlerinde ve genel olarak arşiv vesikalarında Gürcistan seferi olarak tarif edilmekte ise de bazı kayıtlarda "*Gürcistan ve Abaza Seferi*"⁴⁷ ve bir Gürcü kaynağında ise "*Büyük Türk Seferi*"⁴⁸ olarak adlandırılan 1703-1704 seferi bu sürecin sonunda zuhur etmişti.

Bu sefer ile ilgili Gürcü kaynakları, Osmanlı askerlerinin Serdar Vezir Halil Paşa komutasında Gonye ve Batum üzerinden Güril memleketine, Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa idaresinde Ahıska üzerinden Gürcistan içlerine, denizden ise Dadyan/Megrel bölgesine asker sevk ettiklerini, yani seferi üç kol halinde icra ettiğini yazmaktadır. Gürcü kaynaklarını kullanan Türk araştırmacılarının eserlerinde de bu bilgilerin tekrarlandığı müşahade edilmektedir. Birbirini tekrarlayan bu bilgilerin aksine Osmanlı Arşivi'nde başta mühimme kayıtları olmak üzere seferin masrafları ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu defterler ve müstakil belgelerden sefere katılan merkez ve eyalet askerleri, sefer süresince yapılan faaliyetler, Güril memleketi ortasından Açıkbaş memleketine kadar olan sefer güzergâhı ve bu güzergâhta ordunun karşılaştığı güçlükler, sefer sırasında alınan tedbirler gibi hususlar, Vezir Halil Paşa'nın arzından tespit edilebilmektedir. İşte bu çalışmada, seferin Trabzon'daki hazırlıklarını içeren bir bildiri haricinde, sefer güzergâhı ve seferin Osmanlı hazinesine maliyeti hususlarında bir bilgi bulunmayan

43 *Perepiska Na İnostrannih Yazıkah*, lxxv.

44 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49.

45 Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996), 34.

46 Vezir Halil Paşa, Büyük Ruznamçe görevinin (15 Şaban 1107/20 Mart 1696) ardından Başdefterdar (29 Rebiü'l-evvel 1109/15 Ekim 1697) olmuş, müteakiben Bosna Beylerbeyliği (18 Cemaziye'l-evvel 1110/22 Kasım 1698) ve Kandiye muhafızlığı (15 Cemaziye'l-evvel 1114/7 Ekim 1702) görevlerinde bulunmuş (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 94, 192, 472, 492, 684, 701-702; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 768-769), Gürcistan seferi sonrasında 25 Şaban 1116/23 Aralık 1704'de Van Beylerbeyi olarak tayin edilmiştir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, 822. Evâil-i Zilkade 1116/25 Şubat-6 Mart 1705 tarihinde Erzurum valisi olarak Arab Paşa gözükmektedir. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, 471.

47 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâsıt- Zilkade 1114/28 Mart-7 Nisan 1703, 93; Temel Öztürk, "Gürcistan Seferi'nin (1702-1703) Trabzon'daki Hazırlıkları", *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri (Trabzon: 18-23 Eylül 2006)*, yay. haz. Kenan İnan-Yücel Dursun, (Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2011), 559.

48 *Sakartvelos İstoriis Narkvevbi*, 459.

sefer ile ilgili detaylı bilgi verilecektir. Gürcü kaynaklarındaki birbirini tekrar eden bilgiler ve bu bilgileri kullanan araştırmacıların yayınları eleştiril bir gözle değerlendirilecek, daha önce ayrıntıları ile değerlendirilmeyen Vezir Halil Paşa'nın raporu özelinde seferin birincil kaynaktan izahı yapılacak, böylece askerî tarih çalışmalarına bir katkı sunulacaktır.

Gürcistan Seferinin Hazırlık Süreci

Seferde Görev Yapan Askerî Personel

Osmanlı ordusu, maaşları devlet tarafından ödenen veya masrafları kendileri tarafından karşılanan askerden oluşmakla birlikte orduyu teşkil eden asıl unsurlar, savaşçı ve yardımcı kuvvetlerdi. Bu muharip kuvvetler içinde yeniçeriler, kapıkulu ve eyalet askerleri vardı⁴⁹. Bununla birlikte 17. yüzyılda eyalet askerlerinden tımarlı sipahilerin yanlarında götürdükleri cebelü tabir olunan silahşorların sayıları azalırken beylerbeylerinin kapı halkı olarak beslediği asker sayısı artmıştı⁵⁰. Gürcistan seferi için İstanbul'dan merkezi ordu mensubu 1.350 asker ile Erzurum, Trabzon, Kars ve Ahıska/Çıldır eyaletleri görevlendirilmişti. Bu askerlerin yanı sıra bölgeye yakın olan ve yurtluk ve ocaklık olarak tasarruf edilen Savşad, Oltu, Nısf-ı Livane ve Pertekrek, Ardahan-ı Büzürg, Mahcil, Penek, Posthov, Hartus, Acara-i Süfla, Emirhoy, Astize, Altunkala, Ahıska, Çıldır ve Ahalkale sancakları askerleri de sefere davet edilmişti⁵¹.

Sefere iştirak eden Osmanlı askerleri bunlar iken, savunma güçleri hakkında net bir sayı vermek mümkün değildir. Moskova'ya sığınan Gürcü meliklerinden Arçil, Gürcistan'daki şehir ve kalelerinin konumlarının sağlam olduğunu, özellikle Türk tehlikesi başta olmak üzere bir saldırı halinde memur, tüccar ve esnafların silahlandığını ve savaş başladığı zaman 100 bin ya da bu rakamdan daha fazla kişinin ülkelerini savunmak için bir araya geldiğini yazmaktaydı⁵². Ancak Arçil'in Rusya'nın desteğini almak niyetiyle savaşabilecek asker sayısını fazla gösterdiği ve bu bilgilerin abartı içerdiği açıktır.

Bu sefer ile ilgili Abou-El-Haj ise tüm doğu ve kuzeydoğu eyalet kuvvetleriyle, eyaletlerde ve payitahta bulunan muvazzaf ordunun önemli birliklerinin katıldığı alışılmadık büyüklükteki bir sefer gücünün harekete geçirildiğini belirtmektedir⁵³. Gürcü kaynağına göre ise Vezir Halil Paşa komutasındaki Osmanlı askerlerinin sayısı 80 bin kişidir ve Osmanlı askerleri üç koldan

49 Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004), 115-116.

50 Gábor Ágoston, "Ateşli Silahlar ve Askerî Uyarılma: Osmanlılar ve 'Askerî Devrim'", *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları* içinde, yay. haz. Kahraman Şakul, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 81-82.

51 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, 3, 49-62, 92-93, 97, 117, 148-150, 203-204, 245-246; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, 3-5, 11, 23, 64; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 770; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, 634-635.

52 *Perepiska Na Inostrannih Yazıkah*, lxxv.

53 Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, çev. Çağdaş Sümer, (Ankara: Tan Kitapevi Yayınları, 2011), 173-174.

Gürcistan'ı işgal etmiştir⁵⁴. Rifa'at Ali Abou El Haj'ın beklenmedik sayıda ordu mensubunun bölgeye sevk edildiği şeklinde şaşırtıcı bulduğu ve Gürcü kaynağında 80 bin olarak verilen ordu mevcudu gerçekte ne kadardı? Sevk edilen ordu mensubu rakamının çok abartılı olduğu, Vezir-i azamın önderliğinde küçük boyutlu seferler için tahmini 50 bin civarında bir ordunun harekete geçtiği şeklindeki bilgiden de çıkarılmaktadır⁵⁵. Zira seferin daha dar boyutlu gerçekleştiği, beş eyalet askerleri ile 1.350 merkezi ordu mensubunun seferde görev aldığı bilgisi de ortadadır. Başka bir nokta ise Çıldır tarafından gelen ordunun Kutais Kalesi dönüşünde yol üzerinde çıkan isyan sonrasında yapılan sayımdan öğrenilmektedir. Bu isyan sonunda yapılan sayımda, ordunun bu kolunda 1.500 askerin kaldığı anlaşılmaktadır⁵⁶. Öte yandan seferin maliyeti kısmında ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere 1703 yılı seferi için harcanan miktar 283 bin kûsur kuruş iken, bu rakam 1704 yılında yaklaşık 18 bin kuruş olarak gerçekleşmiştir. Dahası bu sefer tarihine yakın seferlerdeki masraflar, Gürcistan-Abaza seferinden kat be kat fazladır⁵⁷. Tüm bu bilgiler birlikte düşünüldüğünde Osmanlıların başta Gürcü kaynaklarında ifade edilen ordu miktarının çok altında bir orduyu bölgeye sevk ettiğini ortaya koymaktadır.

54 *Sakartvelos Istoria Udzvelesi*, 317; Gobadze, *İmereti Krallığı'nın Osmanlı Devleti İle İlişkileri*, 34.

55 Vezir-i azam Kara Mehmed Paşa idaresindeki 1616 yılında Revan üzerine yapılan teftiş sırasında bizzat seferde yer alan tımarlı asker sayısı 16.846 kişidir. Bu kayıttan hareketle bu askerlerin yanında iki silahlı hizmetli bulunsa dahi rakamın 50.000 seviyelerine ancak ulaşabileceği ifade edilmektedir. Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, (İstanbul: Homer Kitapevi, 2007), 65-66.

56 "...yanlarında olan eyâletler askerinin bazı yarakları askere ihtilal virub Güril memleketine gitmeziz deyu cem'iyet ile çadırları yakub fırar eylemek haddinde olmağla...", BOA.Bâb-ı Âsâfi Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri (A.MKT) 6-56, 2.

57 Bu rakamlar seferin maliyet kısmında değerlendirilmiştir. Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007), 274; Bekir Gökpınar, *Tuna Ötesine Son Sefer Varadin, 1716*, ed. Eyüp Kul, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 343-347, 350-353.

Tablo 1. Gürcistan-Abaza Seferine Memur Askerler⁵⁸

Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa ve kapı halkı; Çıldır Eyaleti'nin alaybeyleri, züema ve tımar askeri	Çıldır Yoluyla	Trabzon Beylerbeyi Salih Paşa	Gönye ve Batum Yoluyla
Ahıska'daki kapıkulları (Bir çavuş idaresinde 300 nefer)		Trabzon alaybeyleri, züema ve tımarlı sipahileri ile Trabzon yerli kulu askerleri	
Kars, Micinkerd, Keçivan ve Kağızman kaleleri neferleri, yemin ve yesar gönüllü ağaları		Giresun'dan Gönye'ye kadar kıyıldaki askerlerden savaşmaya kadir tüfekli askerler	
Kars Beylerbeyi Mustafa Paşa ve kapı halkı; Kars Eyaleti züema ve tımar askeri		Donanma-yı Hümayun'dan iki çekdiri gemisi, 40 firkate	
Erzurum Eyaleti'nde bulunan Pasin, Hınıs, Malazgird, Tortum ve Kebkezed?, Kızırgan, Tekman, Şilve, Kop sancakbeyleri; Erzurum Eyaleti'ndeki alaybeyleri, züema ve tımar askeri		Eski Turnacıbaşı Mehmed Ağa, 5 oda dergâh-ı âli yeniçeri, 200 nefer cebeci, 100 nefer topçu, 50 nefer top arabacıları ile Trabzon Eyaleti'ndeki yeniçeri serdarları ve askerleri	
Yurtluk ve ocaklık idare edilen Savşad, Oltu, Nısf-ı Livane ve Pertekrek, Ardahan-ı Büzürg, Mahcil, Penek, Posthov, Hartus, Acara-i Süfla, Emirhoy, Astize, Altunkala, Ahıska, Çıldır ve Ahalkalek sancakları beyleri		Karahisar Sancağı mutasarrıfı Mustafa Paşa kapı halkıyla; Karahisar Sancağı züema ve tımar askeri ve 300 nefer silahlı levent	
Çıldır Eyaleti tüfekli piyade ve süvari askerleri		Gönye Sancakbeyi	
Azğor ve Hartus kaleleri gönüllü neferleri ve ağaları; Ardanoç Kalesi hisar erleri ve azaban ağaları		Gönye muhafazasında olan dergâh-ı ali yeniçerileri	
Kığı, Mamervan, Bayezid, Eleşkirt, Keçivan, Ardahan-ı Küçük, Göle ve Kağızman sancakbeyleri			

Tabloda da görüldüğü üzere Osmanlı askerleri Gürcistan-Abaza seferine, biri Gönye ve Batum yoluyla, diğeri Çıldır istikametinden olmak üzere iki koldan hareket etmiştir. Osmanlı ordusu serdarı ise Erzurum Beylerbeyi Vezir Köse Halil Paşa'dır. Planlamaya göre Vezir Halil Paşa, İstanbul'da Gürcistan hususunda yetkin bir kişi olan dergâh-ı mualla kapıcıbaşılarından Abdal Mustafa ile buluşup sefer hakkında istişarelerde bulunacaktı. Abdal Mustafa da, bu toplantı ardından Ahıska'ya giderek Çıldır Beylerbeyi başta olmak üzere bölgedeki kişilerle görüşüp müzakerelerde bulunacak ve topladığı bilgilerle Çıldır'dan Gönye'ye geçip Vezir Halil Paşa'ya durumu izah edecekti⁵⁹. Abdal Bey'in Güril memleketinde hareket eden Vezir Halil Paşa ordusunda yer alması⁶⁰ bu planın uygulandığı göstermektedir.

58 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, 3, 49-62, 92-93, 97, 117, 148-150, 203-204, 245-246; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, 3-5, 11, 23, 64; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 770; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, 634-635.

59 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâil-i Zilkade 1114/19-28 Mart 1703, 61.

60 BOA.A.MKT 6-56, 2.

ve serdar ile birlikte Gönnye'ye hareket edecekti⁶⁶. Trabzon'dan yürüyüş şekli ise askerlerin bir kısmının donanmadan verilen çekdiri ve firkatelerle, bazılarının ise kıyılardaki gemi ve kayıklarla Batum Limanı'na varması şeklinde olacaktı⁶⁷. Keza orduca esnafı da Sürmene'de orduya dâhil olmuştu⁶⁸. İki kol halinde Gürcistan'a yapılacak seferde Çıldır yolundan gelen askerle nerede kavuşulacağı, askerlerin sevk işlemleri ve iki cephede nereden düşman toprağına girecekleri hususları ise Çıldır Beylerbeyi'nden gelecek haberlere göre netleştirecekti⁶⁹.

Çıldır beylerbeyine gönderilen bir hükümden anlaşıldığı üzere sefere memur olan Acara-i Ulya Sancakbeyi Mustafa, Acara-i Sufla Sancakbeyi Yusuf ile Zaim Mehmed, kılavuzluk ve rehberlik yapmak üzere Gürcistan'ı ve yol güzergâhını iyi bilmeleri nedeniyle Abdal Mustafa ile birlikte Vezir Halil Paşa'nın yanına gitmişti⁷⁰. Gönnye tarafından gidecek askerlerin yollarını temizlemek, yol güzergâhındaki ağaçları kırmak için Trabzon Eyaleti'nden ve Ardanuç Gümüşhane'sinden sevkler yapıldığı gibi⁷¹ ordunun gıda ihtiyacı için gerekli olan esnaf birlikleri de Trabzon'dan görevlendirilmişti⁷².

Tophâne-i Âmire'den Sevk Edilen Mühimmatlar ve Toplar

Seferlerden önce Tophâne-i Âmire'de top döküm faaliyetleri başlardı⁷³. Bu minval üzere Gürcistan/Abaza seferine görevlendirilen Osmanlı ordusunun ihtiyaç duyduğu mühimmat ve toplar için de Tophâne-i Âmire'de hazırlıklar yapılmış ve yürütülen faaliyetler deftere kaydedilmişti⁷⁴. 1703 ve 1704 seneleri için İstanbul ve diğer yerlerden Serasker Vezir Halil Paşa tarafına gönderilen mühimmat ile ilgili tutulan cephanenin miktarını gösteren deftere göre bu top ve bağlantıları için 29.310,5 kuruş harcanmıştı⁷⁵.

Diğer yandan bu top ve mühimmatın sevk için Trabzon beylerbeyine ve Trabzon'dan Gönnye'ye kadar olan kıyılardaki görevlilere emirler yazılarak bahar ayında deniz yoluyla İstanbul'dan Trabzon'a, oradan da Gönnye'ye ve Gönnye taraflarında bulunan yerlere sevk edilmesi planlanan asker ve mühimmat için bölgedeki gemilerin limanlardan ayrılmaması emredilmişti⁷⁶. Hakeza Trabzon ve Gönnye'den İstanbul'a gelen tüccar gemilerinin mühimmatın

66 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 50.

67 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49. Kürek ve yelkenle yürüten gemilere çekdiri denirdi. Firkate ise çekdiri nevinden, 10-17 oturaklı, her küreğini iki-tüç kişinin çektiği büyük donanma gemisi idi. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 83.

68 Öztürk, "Gürcistan Seferi", 560.

69 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49.

70 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâil-i Zilkade 1114/19-28 Mart 1703, 59.

71 Trabzon Eyaleti'nden 200'er nefer baltacı ve beldar ile 40 taşçı, Ardanuç Gümüşhanesi'nden 25 taşçı ve neccar istenmiştir. BOA.MAD.10148, 10 Şevval 1114/17 Şubat 1703, 28.

72 Bu esnaf grupları kasap, berber, papuççu, debbağ, tüccar, mutafcı, bakkal, terzi, kuyumcu, attar ve gazzazlardır. BOA.MAD.10148, 10 Şevval 1114/17 Şubat 1703, 28; Öztürk, "Gürcistan Seferi", 560.

73 Gökpınar, *Varadin*, 203.

74 BOA.MAD.5362, 14-31.

75 BOA.İbnü'l-Emin Askeri (İ.E.AS.) 4055.

76 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâil-i Şevval 1114/Şubat 1703, 3, 97, 117, 148-149,150.

Trabzon'a naklinde kullanılması için Âsitane kaymakamına hüküm yazılmış⁷⁷, Mart sonlarında Topçubaşı Abdülkerim, cebecibaşı ve top arabacıları mensuplarına sefer emri gönderilmişti⁷⁸. Sefer için hazırlıkları yapılan top ve mühimmat aşağıdaki gibidir;

Tablo 2. Gürcistan/Abaza Seferi İçin Tophâne-i Âmire'den Sevk Edilen Top ve Mühimmatlar (1703-1704 Yılları)⁷⁹

Sevk İstikameti	Top Adı	Top Aded	Açıklama / Diğer Nakledilenler
Trabzon ve Gönye	Şahi	10	Koşum takımı ve diğer mühimmat ile / 1 araba mühimmat
	Top	2	Kundak, tekerlek ve diğer mühimmat ile / 7 kıyye
	Havan	2 kebir 7 vasat	Kundak, tekerlek ve diğer mühimmat ile
	Humbara Danesi	500 kebir 3000 vasat	-
	Gülle	1500 kebir 5000 vasat	-
Ahıska	Şahi	7	Koşum takımı ve diğer mühimmat ile / 1 araba mühimmat
	Havan	3 vasat	Kundak, tekerlek ve diğer mühimmat ile
	Humbara Danesi	1000	-
	Şahi Güllesi	3000	-
İşkampavyalar İçin	Kundakları ile birlikte Şahi top	10	-/1 kıyye
	Saçma top	160	-
	Enik	320	-

Tabloda da görüldüğü üzere hafif sınıftan olan şahîlerden 27, atış açısı büyük, kale ve mevki savaşlarında görülmeyen hedefleri vurmada kullanılan 12 havan, 160 saçma top, 320 enik top, iki top, bir nevi top olarak tasnif edilen gerek elle gerekse havan topu ile atılabilen humbaralardan 4.500 humbara tanesi ve 9.500 gülle⁸⁰ Tophâne-i Âmire'den sevk edilen toplar ve bunların mühimmatları arasındadır. Bu bilgiler top ve mühimmatın İstanbul'dan sevk edildiği göstermektedir. Öyle olmakla birlikte savaşın ana üssü olan Erzurum'da yer alan tophanedeki top dökümünün yapıldığı sorusu akla gelmektedir. Erzurum Tophanesi'nde önceleri küçük çaplı topların, 17. yüzyıl ortalarından itibaren ise balyemez topların dökümünün yapıldığı bilinmektedir⁸¹. Fakat mevcut belgeler ışığında bu husus ile ilgili bir şey söylemek mümkün

77 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâil-i Şevval 1114/Şubat 1703, 3

78 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâsıt-ı Zilkade 1114/28 Mart-7 Nisan 1703, 92.

79 BOA.İE.AS.4055.

80 Toplarla ilgili açıklamalar için bk., Salim Ayduz, *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, 286, 403, 408; Fevzi Yılmaz, "Fatih Sultan Mehmet Dönemi Topları ve Değişen Üretim Paradigması", *FSM İlmî Araştırmalar* 4 (2014), 224; Mehmet Ali Ünal, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 739.

81 Serdal Soyluer, "Doğu Anadolu'da Bir Osmanlı Top Dökümhanesi: Erzurum Tophanesi ve Yeniden Yapılandırılması Teşebbüsleri", *OTAM* 40 (2016), 362.

değildir. Seferlerde kullanılan büyük çaplı topların bir aksilik olmadığı takdirde Tophâne-i Âmire’de döküldüğü de bilinmektedir. Dolayısıyla Tophâne-i Âmire’de üretilen toplar, daha önceki dönemlerde aktif olarak kullanılan yol güzergâhları dikkate alınarak sevk edilirdi. Şark bölgesine yapılan seferlerde top ve mühimmatın ağırlıklı olarak deniz yoluyla, Trabzon üzerinden savaş mahalline sevk edildiği anlaşılmaktadır. Karadeniz yoluyla yapılan nakliyyatta Trabzon Limanı, Şark serhaddine en yakın liman olması hasebiyle, gerek Rumeli’den gerekse İstanbul’dan gemilere yüklenen harp levazımının getirildiği en önemli lojistik üs olarak ön plana çıkmıştı. Buraya getirilen top ve mühimmatlar Şark seferlerinde diğer önemli bir lojistik üs olan Erzurum’a nakledilirdi. Bu deniz güzergâhının kullanılması ve ardından kara yoluyla Erzurum’a yapılan nakliyenin oldukça ucuza mal olduğu hesaplanmıştır⁸². Ancak Trabzon-Erzurum yolunun yükseltisinin fazla olmasına bağlı olarak iklim koşullarının elverişsizliği, yolların karla kaplı ve soğuk olmasının yanı sıra arazinin sarp, yer yer taşlarla kaplı ve ormanlık olması⁸³ bu güzergâh üzerinde de sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Daha ucuz ulaşım imkânı sunan ve Trabzon’dan 12 konak ötede yer alan Ahıska’ya topların sevkinde kaza ahalileri görevlendirilmiş, gemilerden çıkarılan cephaneye sandallar ile Değirmendere’ye, buradan Maçka yoluyla Ahıska’ya taşınmıştır⁸⁴. Diğer sevk istikameti ise Gönnye’dir. İstanbul’dan Gönnye’ye varan mühimmat ve bağlantılarının karadaki nakilleri için Trabzon gümrüğü emini vasıtasıyla bölgeden at satın alınmıştır⁸⁵. Bununla birlikte sevk edilen tüm top ve mühimmat sefer sırasında kullanılmadığından seferin bitiminde Kutais, Batum, Ruha ve diğer Gürcistan serhaddindeki kalelere yerleştirilmiştir⁸⁶.

Osmanlı Ordusunun Yürüyüşü ve Vezir Halil Paşa’nın Raporuna Göre Ordunun Faaliyetleri

Bir yandan sefer mühimmatı için İstanbul’da çalışmalar sürerken diğer yandan sefere katılacak merkezi ordu ile eyalet askerlerine hitaben ayrı ayrı emirler yazılmıştı. Osmanlılar, hareket takvimini belirlemekten ziyade, eyaletlerden savaşa çağrılan askeri birliklerinin hazırlıklarını tamamlaması konusunda bir uyarı niteliği taşıyan bu emirleri, genel olarak Ocak-Şubat aylarında gönderirdi⁸⁷. Bu yazışmalardan Batum, Gönnye ve Çıldır tarafından gidecek askerlere verilen talimatlar ve askerlerden beklentileri öğrenmek mümkündür. Buna göre Vezir Halil Paşa’nın yanında yer alan askerlerin ilk hedefi Batum Kalesi’ne giderek gerekli tamiratı yapmak, kale içini ve etrafını ağaçlardan temizlemek ve kalenin muhafazası için yeterli sayıda asker ile zahire ve cephaneyi kaleye yerleştirmektir. Ordu bundan sonra,

82 İşbilir, *Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik*, 62, 65; Serdar Genç, *Lale Devrinde Savaş İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, (İstanbul: Kitapevi Yayınevi, 2013), 38, 47.

83 Genç, *İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, 63-64.

84 Öztürk, “Gürcistan Seferi”, 560.

85 17 şahı topon nakli için talep edilen at sayısıdır. BOA.MAD.10148, 10 Şevval 1114/17 Şubat 1703, 28.

86 BOA.İE.AS.4055.

87 Mehmet Yaşar Ertaş, “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 19 (Prof. Dr. Mücteba İlgürel’e Armağan Özel Sayısı) (2008), 212-214.

donanma-yı hümâyun gemilerine ve kayıklara bindirilen yeterli miktarda askerle Dadyan Melikliği ve Abaza kıyılarındaki düşmanı vuracak, Güril memleketini tam olarak zapt edip Melik Mamy'a'yı ele geçirecekti. Plana göre ordu üçüncü aşamada Açıkbaş memleketine girecek ve Abaşıdze'ye tabi kaleleri fethedecekti⁸⁸. Çıldır Beylerbeyi'ne gönderilen bir fermanda ise Abaşıdze'nin Açıkbaş tavadlarından zorla aldığı mallarının geri alınması, bunların Açıkbaş tavadlarından Görgi'ye itaat edenlere ve bölgeye giden Osmanlı askerine kılavuzluk yapan, derbent ve geçitlerin temizlenmesinde hizmet eden tavadlara verilmesi emredilmişti⁸⁹. Açıkbaş memleketinde yapılacak diğer işler ise Açıkbaş Meliki Görgi'nin tahtına oturtulması, bölgede ele geçirilen kalelerin iâşe ve diğer levazımının görülmesiydi. Ordunun bundan sonraki hedefi ise Dadyan Melikliği sınırında yer alan Faş İskelesi ile Ruhi Kalesi'nin zaptı, Bağdad adlı yerde bir kale binasıydı. Abaza eşkıyası ile ilgili belirlenen diğer hedefler ise Abaza asileri tarafından esir edilen Müslümanların kurtarılması ve bu işe tevessül eden Abaza eşkıyasının yakalanması ve sığındıkları kalelerinin yıkılmasıydı⁹⁰.

Gürcü kaynaklarına göre Osmanlı ordusu 1703 yılı yazında Erzurum Valisi Vezir Halil Paşa komutasında üç istikametten hareket etmiştir. Şöyle ki Vezir Halil Paşa, Çoruh Nehri'ni geçip Batum'u yönelmiş, İshak Paşa ise askerleriyle Zekar geçidinden Açıkbaş memleketine hareket etmiş, üçüncü kol ise donanma ile getirilen askerlerin Dadyan/Megrel kıyılarına yanaşması şeklinde zuhur etmiştir⁹¹. Bu harekât planı Ukrayna Hatmanı İvan Mazepa⁹² tarafından Knez-Boyar Graf Fyodor Golovin'e yönelik 3 Ağustos 1703 tarihli mektupta, bir paşanın yeni bir Türk ordusuyla birlikte Gürcistan üzerine sevk edildiği şeklinde dile getirilmektedir⁹³. Gürcü kaynaklarında kısıtlı bilgilerin yer aldığı sefer güzergâhı ile ilgili Osmanlı kaynaklarında ise detaylı bilgiler yer almaktadır. Osmanlı merkezinin 1703 yaz ortalarında, seferin akıbeti ile

88 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49.

89 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 57.

90 "... Gönnye tarafında olan Müslümanlara isâl-i hasaret ve nice müslimini esir..." , BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 50; BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâsıt-ı Safer 1115/25 Haziran-5 Temmuz 1703, 203-204. Bağdad, Rahip Kotanis ile karındaşı Hamize tarafından tasarruf ediliyordu. Fakat bu kişiler, eşkiya olduklarından kaçmış ve timara dâhil olan köyler 15.000 akçe gelir ile Ömer'e verilmişti. BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 59, 62. Ömer de tımarını terk ettiğinden köy ve arazisinden hasil olan gelirler, kalenin ihtiyaçlarına tahsis edilmişti. BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 50.

91 *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi*, 458; T.H. Beradze, *Moreplavaniye i Morskaya Torgovlya v Srednevekovoy Gruzii*, (Tbilisi: Akademiya Nauk Gruzinskoy Ssr Institut İstoriis Arkheologii I Etnografii Im. I. A. Djavahişvili, 1989), 62.

92 Hetman Mazepa, Ukrayna Hetmanlığı'nı 1687-1709 olmak üzere yirmi iki yıl yönetmiştir. Yeri geldiğinde diplomasiye başvuran, gerektiğinde hetmanlığını çıkarları adına acımasız mücadeleye giren Mazepa, Ukrayna topraklarında önemli etkiler bırakmış ve 18. yüzyılın sonuna doğru "Mazepinets" (Mazepacı) yani Mazepa'nın ideolojisini takip eden anlamındaki kavramının literatüre girmesine vesile olmuştur. Tatiana Tairova-Bedirhan Ziyanak, "Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç Mazepa (1639-1709)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 38 (2022), 42, 48.

93 *Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo*, Gosudarstvennaya Tipografiya, Sank-Peterburg 1889, II (1702-1703): 576.

ilgili Vezir Halil Paşa'dan istediği rapora⁹⁴ cevap niteliğinde olan Vezir Halil Paşa'nın arzı, 4 Cemaziye'l-ahir 1115/15 Ekim 1703'te Bağdad'dan kaleme almıştır. Bu arzda ordunun geçtiği yollar, bu yollar üzerinde yapılan işler, yol güzergâhında karşılaşılan hadiseler, iki taraftan gelen ordunun bulunduğu nokta ve birleşen ordunun birlikte yürüttüğü faaliyetler ayrıntılı olarak izah edilmektedir⁹⁵.

Osmanlı birliklerinin Açıkbaş memleketinde tarihi bir bölge olan Argveti'de toplanacağı, Gürcü kaynağında ifade edilmektedir⁹⁶. Vezir Halil Paşa'nın arzından anlaşıldığı üzere Osmanlı ordusunun buluşacağı nokta net olarak Açıkbaş memleketinde yer alan Bağdad ovası olarak verilmektedir⁹⁷. Mühimme defterlerindeki bilgiye göre Vezir Halil Paşa, Erzurum üzerinden Trabzon'a, oradan ise Gönnye'ye varmıştır⁹⁸. Halil Paşa'nın bundan sonrası için aldığı emir, Batum Limanı'na gitmesi ve kalede talep edilen işleri görmesi yönündedir⁹⁹. Ancak şimdilik Osmanlı kaynaklarında bu hususu teyit edecek bir bilgi bulunmamakta, Gürcü kaynakları ise Halil Paşa'nın Çoruh Nehri'ni geçerek Batum'u ele geçirdiğini yazmaktadır¹⁰⁰.

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı ordusu, Halil Paşa serdarlığında kara istikametinden hareket etmiştir. Batum'a varan Osmanlı ordusunun bundan sonraki sefer güzergâhı hakkında şimdilik net bir bilgi bulunmamaktadır. Zira Serdar Vezir Halil Paşa'nın arzı, yani ordunun hareketi hakkında verdiği ilk bilgiler, bir mühimme kaydında Güril memleketi ortasında olduğu ifade edilen¹⁰¹ Rahovil Kalesi altından hareket ettiği 24 Rebiü'l-ahir 1703/6 Eylül 1703 tarihinde başlamaktadır¹⁰². Yine Vezir Halil Paşa'nın buraya kadar olan bölgede, kara yoluyla hareket ettiği düşünülse bile Kobulet'e uğrayıp burada bir çatışmaya girip girmediği ile ilgili net bir şey söylemek mümkün değildir. Bu konu hakkında yorum yapmayı destekleyen bir bilgi ise Halil Paşa'nın Rahovil Kalesi altından hareket ettiği sırada Gürcistan seferi için sevk edilen 400 nefer baltacı ve beldar ile diğer amelelerin Kobulet adlı bölgeden firar ettikleri ile ilgili kayıttan çıkarılmaktadır¹⁰³. Muhtemelen ya doğrudan Halil Paşa veya sevk ettiği askeri birlikler, burada güvenliği tesis etmişlerdir.

Osmanlı askerlerinin yürüyüşü sırasında direnişin liderliğini Abaşidze çekmiştir¹⁰⁴. O'nun Dadyan, Güril ve Açıkbaş/İmereti beyleri ile ittifak halinde ana yolları tutması ve ahaliyi bölgeden uzaklaştırması, Osmanlı ordusunun her bir kale ve köyü savaşa ele geçirmesini zaruri kılmıştı¹⁰⁵. Ordu, Rahovil Kalesi altından hareket ettikten iki gün sonra, yani 26 Rebiü'l-âhir 1703/8 Eylül

94 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evasıt-ı Rebiü'l-evvel 1115/24 Temmuz-3 Ağustos 1703, 245; Ersin Kırcı, *Sadrzamlardan Mektublar 1703-1704 (Râmi Mehmed Paşa Münşeati)*, (İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2020), 302.

95 "Der sahrâ-yı Bağdad der mülk-i Açıkbaş", BOA.A.MKT 6-56, 4 Cemaziye'l-âhir 1115/15 Ekim 1703, 3.

96 *Sakartvelos Istoriis Narkvebi*, 459.

97 BOA.A.MKT 6-56, 1.

98 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 50.

99 BOA.A.DVNS.MHM.d.114, Evâhir-i Şevval 1114/9-18 Mart 1703, 49.

100 *Sakartvelos Istoriis Narkvebi*, 458.

101 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 276.

102 BOA.A.MKT 6-56, 1.

103 BOA.A.MKT 6-56, 3.

104 *Sakartvelos Istoria Udzelesi*, 317.

105 *Sakartvelos Istoriis Narkvebi*, 458.

1730'da Bah suyu menziline ulaşmıştı. Vezir Halil Paşa, ordu Bah suyu menzilindeyken, buraya 1,5 saat mesafede yer alan Leskete Kalesi'nin yıkılması için Trabzon Beylerbeyi Salih Paşa'yı görevlendirmişti. Salih Paşa, aldığı görevi layıkıyla yerine getirdiği gibi kalede bulunan tunç topu da buradan alarak Rahovil Kalesi'ne teslim etmişti. Ordu, daha sonra Ekire? adlı menzile ulaşmıştı. Bu menzilde daha önce Güril Hanı Mamya tarafından kale içi ve etrafında olup yıkılan evlerden başka ayakta kalan bir büyük kule Karahisar Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa nezaretinde lağım ile yıkılmıştı. Güril Hanı Mamya'nın evleri yıktıktan sonra Riyon Nehri kenarında bulunan Lenhecud? adlı yere firar ettiği öğrenilmiş, Trabzon Valisi Salih Paşa, 400 piyade ve 300 süvari ile üzerine sevk edilmiş ancak bölgenin dağlık yapısından istifade eden Mamya, nehri geçerek kaçmıştı¹⁰⁶.

Vezir Halil Paşa ise 2 Cemaziye'l-evvel 1115 /13 Eylül 1703'te Saçovaho (Sacavakho) Nahiyesi sınırları içinde bulunan Çaşı? menziline varmıştı¹⁰⁷. Serdarın bulunduğu ordu, bu menzilde iken Çıldır tarafından gelen askerlerin Kutais Kalesi'nden hareket ettikleri ve yolda saldırıya uğradıkları haberi alınmıştı. Bu istihbarat üzerine Halil Paşa, geçit vermez dağlar ve boğazlar nedeniyle yanlarındaki top, humbara ve cephane arabaları ile seri hareket etmenin mümkün olmadığını dikkate alarak, iki bayrak dergâh-ı âli yeniçeri serdengeçitleriyle dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Abdal Bey'i Çıldır askerine yardım için sevk etmişti¹⁰⁸.

Osmanlı ordusunun fazlalığı ve Güril memleketindeki kale ve şehirlerin ardı ardına fethedilmesi, asilerin dirençlerinin kırılmasına ve yerel beyler arasında ayrışmaların hızlanmasına neden olmuştu. Mesela Prens Miklaze, Abaşidze'den nefret etmekteydi ve Osmanlı ordusunun Açıkbaş/İmereti memleketindeki yürüyüşü sırasında ordunun rahat hareket etmesi için kılavuzluk yapmıştı¹⁰⁹. Bu yaklaşımın Osmanlı cephesinde karşılık bulduğu, Vezir Halil Paşa idaresindeki ordunun Güril memleketi hududundan çıkmadan önce Saçovaho (Sacavakho) Nahiyesi idaresinin, hizmetlerine karşılık olarak Eristav Görgi ve Osmanlı'ya tabi olmayı kabul eden tavadlara bırakılmasından da anlaşılmalıdır¹¹⁰. Ancak Çıldır tarafından gelen asker ile buluşulduğunda bu karardan geri adım atılmış, eskiden olduğu gibi Saçovaho (Sacavakho) Nahiyesi'nin Osmanlı Devleti'ne itaat eden Cilaze adlı tavada verilmesine hükmedilmişti¹¹¹.

Çıldır tarafından gelen Çıldır/Ahıska Beylerbeyi İshak Paşa, Kars Beylerbeyi Murtaza Paşa ve Halil Paşa'nın Kethüdası İbrahim Ağa ise emirlerindeki askerlerle Gurre-i Rebiü'l-âhir

106 BOA.A.MKT 6-56, 1.

107 BOA.A.MKT 6-56, 2.

108 BOA.A.MKT 6-56, 2.

109 *Sakartvelos Istoriis Narkveebi*, 458.

110 Saçovaho (Sacavakho) Nahiyesi, Cilaze adlı tavadin tasarrufunda iken, Güril Hanı Mamya burayı ele geçirmiş ve Cilaze, 300'den fazla tüfekli süvari askeriyle birlikte Çıldır/Ahıska Beylerbeyi ile Çıldır tarafından gelen Osmanlı askerine katılmıştır. İki koldan Gürcistan'a giren Osmanlı askerlerinin buldukları noktada, Abdülbaki Paşa biraderi dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Abdal Bey, Ahıskalı ve diğer askeri erkân, bölgenin Cilaze tarafından tasarruf edildiğini serdara ifade etmişler, Cilaze'nin Osmanlı'ya meyli de dikkate alınarak bölgenin eski şekliyle idare edilmesine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Cilaze'den beklentileri; Saçovaho (Sacavakho) Nahiyesi'nin yollarını temizlemek, reayayı korumak, eski Güril Hanı Mamya'nın Güril memleketine gideceği yolları tutmak ve Güril memleketine girişini engellemek, Rahovil Kalesi ve Kobulet Kulesi'ne bir saldırı olması halinde Rahovil Kalesi muhafazasında bulunan Yusuf Bey'e yardım etmektir. BOA.A.MKT 6-56, 1.

111 BOA.A.MKT 6-56, 2.

1115/14 Ağustos 1703'te Açıkbaz memleketindeki Bağdad adlı menzile varmıştı. Görüldüğü üzere Çıldır tarafından gelen ordu, Karadeniz sahilinden gelen Vezir Halil Paşa'dan çok önce hedeflenen menzile ulaşmıştı. Burada yapılan toplantıda Halil Paşa'nın yanına gidilmesi tartışılmış ancak Saçino derbendi ve boğazından top ve cephaneye ile Güril memleketine gitmenin mümkün olmadığına kanaat getirilmiş, toplar ile cephanenin geçici olarak Kutais Kalesi'ne koyulmasına karar verilmişti¹¹². Ayrıca Abaşidze'ye tabi üç kule de bertaraf edilmişti. Bu süreçte Ahıska yolundan gelen ordu içinde bazı sıkıntılar çıkmış görülmektedir. 26 Rebiü'l-âhir 1115/8 Eylül 1703 Kutais Kalesi'nden hareket eden Çıldır askerlerinin yürüyüşü sırasında eyalet askerlerinden bazıları "... *Güril memleketine gitmeziz...*" şeklinde isyan çıkarıp çadırları yakmıştı. İsyana karışan askerlerden bir kısmı yapılan telkinler ile bu işten vazgeçerken, diğerleri Ilıca ile Persat yolunu kullanarak firar etmişti. Kaçan askerlerin çoğunluğunun yük ve eşyaları düşman tarafından ele geçirildiği gibi Ilıca yolunda saldırıya uğrayan askerlerden birkaçı şehit düşmüştü. Düşman tarafından yapılan saldırı sonrasında Çıldır üzerinden gelen asker bin beş yüz kişi civarında kalmış ve bu askerlerle birlikte paşalar, sancakbeyleri, alaybeyleri ve nefer ağaları, Selh-i Rebiü'l-âhir 1115/11 Eylül 1703'te Açıkbaz memleketindeki Saçino Boğazı yakınında yer alan Şuvamta (Şhuamta) menziline ulaşmıştı¹¹³.

Vezir Halil Paşa da Çıldır tarafından gelen ordunun vardığı tarihten beş gün sonra, yani 5 Cemaziye'l-evvel 1115/16 Eylül 1703'te Şuvamta (Şhuamta) menziline varmıştı. İki kol halinde hareket eden ve Şuvamta (Şhuamta)'da birleşen Osmanlı ordusu bir gün bu menzilde beklemiş, firar eden askerlerin ardından gerekli buyuruldular ve mübaşirler gönderilmişti¹¹⁴. Bu sırada 7 Cemaziye'levvel 1115/18 Eylül 1703'te Açıkbaz memleketinde ordugâha gelen bazı tavadlar, idarelerindeki kaleleri yıkmayı taahhüt edip eman dilemiş, bundan başka Şuvamta (Şhuamta) yakınında yer alan küçük harabe bir kale de yıkılmıştı. Daha sonra yola çıkan Osmanlı ordusu, iki menzil daha geçerek¹¹⁵ 14 Cemaziye'l-evvel 1115/25 Eylül 1703'te Vardişçe (Vardtsikhe/Vartsihe) adlı menzile varmıştı. Ordu burada dinlenme halinde iken eski Karahisar Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın emri altındaki orduya tüfekle taciz atışı yapılmış ancak bu girişim başarı ile savuşturulmuştu. Bir gün sonra Bağdad menzili yakınında yer alan Rokit (Rokiti) menziline varıldığında saldırıyı gerçekleştiren asiler, cebeci askerleri tarafından ortadan kaldırılmış, orduda baş gösteren zahire kıtlığı ise Ahıska tarafından tedarik edilen ürünler ile atlatılmıştı¹¹⁶.

112 Bu gelişmeler 2 Rebiü'l-âhir 1115/15 Ağustos 1703'te Vezir Halil Paşa'ya bildirilmiştir. Yine Kutais Kalesi Ağası'nın mektubu ile askerlerin yolda yaşadığı sorunları içeren mahzarları Saatçi Mehmedpaşazade Mustafa Bey vasıtasıyla, 24 Rebiü'l-âhir 1115/6 Eylül 1703'te İstanbul'a haber edilmiştir. BOA.A.MKT 6-56, 2.

113 BOA.A.MKT 6-56, 2.

114 Hasta olduğu için sefere gelemeyen Hartus Sancağı mutasarrıfı Abdülbaki Paşa biraderi Hasan Paşa askeri götürmeye tayin edilmiştir. BOA.A.MKT 6-56, 2.

115 BOA.A.MKT 6-56, 2.

116 BOA.A.MKT 6-56, 2.

Ordu Rokit (Rokiti) menziline beklediği sırada, yani 17 Cemaziye'l-evvel 1115/28 Eylül 1703'te, Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı ile ilgili müjdeleyici haber ulaşmıştı¹¹⁷. Aslında Sultan III. Ahmed, 23 Ağustos 1703'te fiilen tahta çıkmıştı¹¹⁸ ve tahta çıkışı ile ilgili haber, bir aydan daha uzun bir süre geçtikten sonra Gürcistan seferindeki orduya ulaşmıştı. İstanbul'dan varan ve Sultan II. Mustafa'nın yerine Sultan III. Ahmed'in tahta çıktığını ifade eden bu ferman, bütün askeri erkân önünde okunmuş, ardından üç kez top atışı ve tüfek şenliği yapıp padişaha dua edilmişti. Ayrıca beylerbeyleri, yeniçeri ocağı zabitleri, serdengeçti ağaları, cebecibaşı, topçubaşı ve top arabacıbaşının da dâhil olduğu askeri erkâna padişah tarafından gönderilen hilatler bu şenlik sırasında giydirilmişti¹¹⁹.

Tarihe Edirne İsyanı olarak geçen ve Osmanlı Sultanı II. Mustafa'nın tahttan indirilmesine ve yerine Sultan III. Ahmed'in geçmesine neden olan bu hadise, aslında cebecilerin Gürcistan seferine gitmemek adına maaşlarını alamadıkları gerekçesiyle kalkıştıkları başkaldırıydı¹²⁰. Rus elçisi Tolstoy'un "*Ortada yeni bir savaş ya da yenilgi olmadığı halde padişahın tahttan indirilmesine kadar varan olay, 1703 Temmuz 'unda Gürcistan üzerine açılan sefere çıkmayı reddetmesi ile başladı*"¹²¹ şeklinde dile getirdiği üzere, isyanın başlangıcı Gürcistan seferiydi. Gürcü kaynakları da seferin akıbetini belirleyen temel unsur olarak bu taht değişikliğini göstermekte, Açıkbaz memleketindeki Türk askerlerinin bu haber üzerine hemen Abaşidze ile barış görüşmelerine başladığını yazmaktadır¹²². Bilakis yeni Osmanlı sultanı da Gürcistan seferinin tamamlanması için Serdar Vezir Halil Paşa ile diğer askeri erkâna ferman göndermişti¹²³. Bu emirde Kutais Kalesi ve Kutais Köprüsü'nün tamir edilmesi, Bağdad'da bir kale inşası, Abaşidze'nin yakalanması veyahut Açıkbaz memleketinden çıkarılması gibi hususlar bildirilmişti¹²⁴.

Gürcü kaynaklarında ifade edilenin aksine Osmanlı ordusu, yeni cülus haberini aldıktan sonra da sefer için belirlenen hedefleri yerine getirmeye çalışmıştır. Nitekim bu doğrultuda 22 Cemaziye'l-evvel 1115/3 Ekim 1703 günü Abaşidze tarafından ele geçirilen Şoryan (Shorapani) Kalesi'nin fethi için karar alınmıştır. Ancak Osmanlı ordu erkânının düşüncesi, aynı gün Abaşidze'ye tabi iki kişinin Osmanlı ordugâhına gelmesi ile uygulama sahası bulamamıştır¹²⁵.

117 BOA.A.MKT 6-56, 2.

118 M. Münir Aktepe, "Ahmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 1989), 34.

119 BOA.A.MKT 6-56, 2.

120 Abou-El-Haj, *1703 İsyanı*, 22. 20 Muharrem 1115/5 Haziran 1703'te sevk edilen cebeciler, ağa ve kethüdarlarına gelerek "*Bizi çünkü sefere me'mur eylediniz, on kıst ulufemiz hala güzestedir*" diyerek bayrak açmışlar, bu hadiseler neticesinde cebecibaşı olarak Boşnak Sarı İbrahim Ağa tayin edilmiştir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 778; Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, II: 640; Uzunçarşılı, *Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, 23-24.

121 İsmet Konak, "Diplomat P. A. Tolstoy'un Elçiliği Ve Osmanlı'ya Dair İzlenimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30/2 (2015), 516-517.

122 *Sakartvelos Istoriis Narkveebi*, 459.

123 BOA.A.MKT 6-56, 2.

124 BOA.A.MKT 6-56, 2.

125 BOA.A.MKT 6-56, 2.

Gürcü kaynaklarına göre Osmanlılar, İstanbul'daki taht değişikliği gerekçesi ile ateşkes yolunu aramış ve varılan anlaşma ile Abaşidze, Şoryan (Shorapani) Kalesi'ni yıkmıştır¹²⁶. Aslında olay tam olarak böyle cereyan etmemiştir. Şöyle ki ordugâha gelen Abaşidze'ye tabi iki kişi, var olan iki kalenin birinin Ahıska tarafından gelen ordu tarafından, diğer kale olan Şoryan (Shorapani)'in ise Abaşidze tarafından yıkıldığını izah etmişti. Osmanlı askerinden eman talep eden bu kişiler, Şoryan (Shorapani) Kalesi'nin yıkıldığına inanılmıyorsa, adam gönderilerek kontrol edilmesini talep etmişti. Bunun üzerine bir gün sonra kalenin gerçekten yıkılıp yıkılmadığı, varsa ayakta kalan kısımlarının yıkılması amacıyla Kethüda İbrahim Ağa emrinde 1.000 nefer piyade ve süvari askeri, dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından İstırançalı Mustafa Ağa ve Acara Sancakbeyi Koca Mustafa Bey, kale üzerine sevk edilmişti. Vezir Halil Paşa da bir aldatmaca olma ihtimaline karşı ihtiyatlı davranarak veya düşman tarafından bir saldırı zuhur ederse savuşturulabilmesi amacıyla emrindeki orduyla Bağdad'dan iki saatlik mesafeye hareket edip iki gün beklemişti. Abaşidze'ye tabi iki kişinin verdiği bilgilerin genel olarak doğru olduğu anlaşılmaktadır. Zira bölgeye giden askerlerce Şoryan (Shorapani) Kalesi'nin iç ile dış kalesinin duvarlarının yıkıldığı tespit edilmişti. Bunun dışında kalan kulelerinin bir kısmı ise içinde ateş yakılmak, iki büyük kule ise Kethüda İbrahim'in nezaretinde lağım ile patlatılmak suretiyle ortadan kaldırılmıştı. Bu işleri müteakip Şoryan (Shorapani) Kalesi önünden ordugâha intikal edilmiş ve yapılan işler Halil Paşa'ya arz edilmişti¹²⁷. Neticede yeni baştan kale yapılması emri alınan Bağdad'a varılarak 27 Cemaziye'l-evvel 1115/8 Ekim 1703'te kale binasına başlanmıştı¹²⁸.

Gürcü kaynaklarında bu sefer sonunda Gürcistan bölgesinin harap edildiği, 1703 yılı Büyük Türk seferinin ana amacına ulaşamadığı ve Batı Gürcistan'ın fetihten kurtulduğu dile getirilmektedir¹²⁹. Bu ifadelerin gerçeği yansıtmadığı, aksine Şoryan (Shorapani) Kalesi'nin fethedilmesi ile Abaşidze ve yanındaki tavadların Osmanlı Devleti'ne yanaştığı öğrenilmektedir¹³⁰. Şoryan (Shorapani) Kalesi'nde yürütülen faaliyetler sonrasında ordugâha geri dönen Kethüda İbrahim Ağa, burada Abaşidze ve Libartıyan'a mensup kişilerle toplantı yapmıştı. İbrahim Ağa, barış isteniyorsa Osmanlılara sadakatle hizmet eden Cilaze ve Miklaze adlı tavadların güvenilir rehiner vermeleri gerektiğini dile getirmişti. Abaşidze ve Libartıyan'a tabi kişiler ise üç güne kadar rehinerleri getirmeyi veya görevlendirilecek bir adama teslim etmeyi kabul etmişti. Bu görüşme neticesinde Abaşidze ve Libartıyan'ın sözlerinde sadıklar ise şartların kabul edilmesine karar verilmişti. Bu sözlerin aksine vakit geçirme niyeti ile böyle

126 *Sakartvelos Istoriis Narkvebi*, 459.

127 "...iki kal'a var idi, birin Ahıska tarafından gelenler hedm eyledi. Haliyâ Şoryan (Shorapani) kal'asın dahi kendü elim ile hedm eyledim ve şevketlü ve merhametlü padişâhum rüy-i zemin hazretlerine asi değilim...", BOA.A.MKT 6-56, 2; BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

128 BOA.A.MKT 6-56, 2.

129 *Sakartvelos Istoriis Narkvebi*, 459; *Sakartvelos Istoria Udzelesi*, 318.

130 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

bir yola tevessül edildiğinin tespit edilmesi halinde Çıldır/Ahıska Beylerbeyi İshak Paşa'nın emrindeki 1.000 nefer süvari ve Cilaze ve Miklaze'nin liderliğindeki 400 kişilik kuvvetin, yani 1.400 kişilik askeri birliğin üzerlerine sevkine hükmedilmişti. Dahası asilerin kaçmaları halinde Açıkbaş memleketinden sürülmeleri de diğer kararlar arasındaydı. Gürcülerin bu sözlerine sadık davrandıkları, 3 Cemaziye'l-ahir 1115/14 Ekim 1703'te Cilaze ve Miklaze adlı tavadların rehınlerle gelmesinden ve onları götürmek için eski Erzurum Çavuşlar Kethüdası Yusuf Bey'in görevlendirilmesinden anlaşılmaktadır¹³¹.

Seferin başarı ile neticelenmesi üzerine İstanbul'dan mutat olan vergilerin nasıl tedarik edileceği¹³², Dadyan melikliğinin Mamya ile Libartıyanlardan hangisine tevcih edilmesi gerektiği¹³³ ve Güril memleketinin bundan sonraki süreçte idarî olarak nasıl yönetileceği ile ilgili Serdar Halil Paşa'ya danışılmıştı. Halil Paşa, Güril memleketinin bir sancak olarak teşkilatlandırılmasını ve buraya atanacak paşanın kapı halkının yanı sıra, 500 piyade ve 500 süvari askeri ile bu işi yerine getirmesini önermişti. Dahası bölgedeki asayişin temini için Ozurgeti'nin etrafına bir şaranpo¹³⁴ yapılması ve paşanın yanına tayin edilecek askerlerin burada bulunması, bu askerlerin üç yıla kadar masraflarının hazineден ödenmesi, bir saldırı halinde derebeyleri ve Çıldır/Ahıska paşasının kara tarafından, Trabzon beylerbeyi ve kıyı askerinin ise denizden yardım etmelerini tavsiye etmişti. Halil Paşa, bu düşüncenin kabul edilmemesi ve eski usul üzere birinin han olarak tayini düşünülmesi halinde ise dikkat edilmesi gereken hususları da bildirmişti. Ona göre asi Mamya'nın yanında yaşları küçük dört oğlu ve üvey anasından bir kardeşi vardı ve bu kardeşi, annesini Abaşidze ile evlendirmişti. Hatta alınan istihbarata göre üvey kardeş, annesi ile birlikte Abaşidze'nin yanındaydı ve bunlardan başka han neslinden bilinen bir kişi yoktu. Bu bilgilerden yola çıkan Halil Paşa, Güril memleketinin idaresinin kraliyet mensubu birine verilmesini veyahut kuvvetli askere sahip bir gayrimüslime tevcih edilmesini, hanlık verilecek kişinin gayrimüslim olması halinde yanına bir miktar asker tayin olunmasını da ilave etmişti. Halil Paşa'nın arzında üzerinde durduğu diğer konu ise Güril memleketinin yeniden tahriri noktasında olmuştu¹³⁵.

131 "...üç güne değın rehınımız getürdür ve size haber gönderir; ister âdem gönderin teslim edelim..." , BOA.A.MKT 6-56, 2.

132 Asilerin vergilerini ödemedikleri için sefer açıldığı ve sefer nedeniyle levazım ve mühimmat başta olmak üzere çok ciddi masraf yapıldığı bildiriliyordu. Halil Paşa'dan cizye ve pişkeşlere bir miktar daha zam yapılması ve bundan sonra yıldan yıla mı yoksa kendilerine verilen emlak ve arazileri karşılığında tahammüllerine göre birer miktar akçenin yavaş yavaş artırılarak mı tedarik edilmesinin uygun olduğu sorulmuştu. BOA.A.DVNS. MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Receb 1115/19-29 Kasım 1703, 64; Kırcı, *Sadrzamlardan Mektublar*, 390.

133 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 34.

134 Şaranpo, ağaçtan yapılan, bataklıklık sahada birbirine dal ve diğer şeylerle bağlanarak toprakla takviye edilen oldukça sağlam savunma yapılarıdır. Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, çev. M. Kaymakam Nazmi, (Ankara: Büyük Erkanıharbiye Matbaası, 1934), 52-253.

135 BOA.A.MKT 6-56, 1.

1703 Yılı Seferi Sonunda Yürütülen Faaliyetler

Şoryan/Shorpani Kalesi'nin de Osmanlı kuvvetleri eline geçmesi, Aşağıda ve yanında olan tavadların Osmanlı Devleti ile anlaşma yolu aramasına neden olmuş ve adı geçenler, Kutais köprüsü ve kalesini yaptırmak şartıyla Osmanlılarla anlaşmışlardır¹³⁶. Mamya, Vezir Halil Paşa'ya müracaat ederek Görgi'yi tüm tavadlarıyla birlikte Ahıska'ya göndermişti¹³⁷. Burada varılan anlaşma ile Açıkbaz Meliki Görgi tahtına çıkarılacak, Aşağıda ve tavadlar ona itaat edecek¹³⁸ ve tüm tavadlar Osmanlılar tarafından bölgeye yeni bir melik tayin oluncaya kadar memleketlerini koruyacaklardı¹³⁹. Bu şartların sekteye uğramaması adına Mamya'nın oğlu Maçahel Sancakbeyi Mahmud da tavadlara teslim edilecek ve Güril memleketinde uygun bir mekânda bekleyecekti¹⁴⁰. Bölgedeki melikler üzerinde denetim sağlanması dışında seferin sonunda aşağıdaki işler de yerine getirilmiştir¹⁴¹.

1. Bağdad'da bir müstahkem kale inşa edilmiş, kaleye mühimmat ve zahire takviyesi yapılmıştır. Ayrıca 200 nefer cebeci ve 100 nefer topçu yerleştirilmiş, kalenin muhafazası için İshak Paşa görevlendirilmiştir¹⁴².
2. Batum Limanı yakınında yeni bir kale yapılmış ve kaleye gerekli malzemeler konulmuştur¹⁴³.
3. Kobulet Kalesi'nin etrafına bir şaranpo yapılmış ve buraya Acara Sancakbeyi Yusuf vasıtasıyla 40 müstahfiz yerleştirilmiştir¹⁴⁴.
4. Fethedilen Rahovil Kalesi'ne Acara Sancakbeyi Yusuf vasıtasıyla 40 nefer müstahfiz konulmuş ve ihtiyaç duyulan levazımlar sevk edilmiştir¹⁴⁵.

136 Açıkbaz Meliki Görgi ve tavadlarından; Kutais Kalesi önünde Riyon Nehri üzerindeki ağaç köprü, zamanla harap olan kalenin başında ve kale yakınında olan çeşme ile harap halde bulunan Taş Kule'nin yapılması bekleniyordu. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Zilkade 1115/16-26 Mart 1704, 174; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Zilkade 1115/16-26 Mart 1704, 178.

137 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33.

138 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98; BOA.MAD.10148, 32.

139 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98; BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33.

140 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98; BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 34.

141 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98; BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 32-33.

142 Güril'den getirilen toplar ile yine cephane tarafından sevk edilen 1,5 vukkiye üç, 100 dirhem bir şahî ve bir humbara havanı ile kapı halkından dergâh-ı alî cebeci ve topçularından 40 nefer ile sağ ve sol gönüllülerinden 200 nefer kaleye yerleştirilmiştir. Burada yapılan kalenin en ve boyu 93'er zira, dört köşe çatma ve topraktan, dört tabyalı ve etrafı dizme şaranpo ile hendekle çevrili olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. BOA.MAD.10148, 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703, 31-32; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98. İlerleyen süreçte Batum Kalesi ile birlikte Gönye Kalesi'ne 700 kuruş bedelle bir ambar yapılmıştır. BOA.MAD.4355, 12 Rebiü'l-evvel 1117/4 Temmuz 1705, 313.

143 BOA.MAD.10148, 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703, 32; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

144 BOA.MAD.10148, 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703, 32.

145 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

5. Gönye Kalesi'ndeki barut ve kurşun muhafazasına 30 nefer cebeci, Çıldır/Ahıska Eyaleti Ardahan Kalesi'ne bir cebeci çorbacısı ve 40 nefer ile Ahıska Kalesi'ne ilave 10 nefer topçu tayin edilmiştir¹⁴⁶.
6. Abaşıdze'nin zaptında olan Delayık/Çeldiko Kulesi, Çıldır tarafından gelen asker tarafından fethedilerek yıkılmıştır¹⁴⁷.
7. Büyük oranda Abaşıdze'ye tabi kişiler tarafından yıkılan Şoryan (Shorapani) Kalesi'nin ayakta kalan müstemilatı Osmanlı askerleri tarafından yıkıldığı gibi kaleye yeterli sayıda asker görevlendirilmiştir¹⁴⁸.

Seferin son hedefi olan Dadyan memleketindeki Ruhi Kalesi üzerine ise bütün birliklerle hareket edilememiştir. Kış aylarının Gürcistan'da ağır geçmesi ve yol güzergâhı üzerinde yer alan bazı nehirlerin taşmasından mütevellit zahire naklinin zorluğu bunun sebepleri arasındadır. Aslında Ruhi Kalesi, sadece Libartıyan'ın değil, başka asilerin de hedefindeydi ve bu nedenle bir tedbir olarak tamamen terk olunmamıştı. Bahar ayında kalenin fethini kolaylaştırmak, kış aylarında Abaza eşkıyasından bölgeyi muhafaza etmek ve Güril memleketinin nizamında bir aksilik olmasının önüne geçmek gibi düşüncelerle Trabzon Beylerbeyi Salih Paşa, dergâh-ı mualla yeniçerileri serdengeçtileri ile birlikte Batum Kalesi muhafazasına görevlendirilmiştir. Bu işlerin haricinde Açıkbaz Meliki Görgi'nin desteklenmesi gayesiyle Çıldır Beylerbeyi vazifesinden alınan İshak Paşa eyalet askerinden 590 adamıyla birlikte Bağdad Kalesi muhafazasına tayin edilmiştir¹⁴⁹. Böylece Gürcistan'a açılan sefer neticesinde Ruhi ve Hıta kaleleri dışındaki pek çok askerî ve siyasî hedef yerine getirilmiştir.

1703 Yılı Seferinin Maliyeti

Ordunun seferi başarı ile tamamlamasının en önemli hususiyetlerden biri elbette seferin finansmanıdır. Osmanlı ordusu 16. yüzyıl sonunda hareket çağının limitlerine ulaşırken bütün cephelerde bir güç dengesi kurulmuş, savaşlar ise daha uzun ve yıpratıcı hale gelmiştir. Bu dönemde Macar ve doğu serhaddi ile Akdeniz'de yaşanan uzun savaşlar, daha önce görülmemiş sayıda asker, silah, erzak ve para gerektirmiştir. Bu da uzun sınırların savunulmasını giderek daha da masraflı bir hale sokmuştur¹⁵⁰. Özellikle 17. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen 1683-1699 Osmanlı-Kutsal İttifak savaşları hazineye ağır yük getirmiş, nefir-i âm bedeli bu

146 BOA.MAD.10148, 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703, 32.

147 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

148 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

149 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Zilkade 1115/26 Mart-5 Nisan 1704, 223-224.

150 Gábor Ágoston, "Savaş (Osmanlılar Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 2009), 198.

dönemde masrafları karşılamak için bir çare olarak düşünülmüş¹⁵¹, bu girişimlerden istenilen sonuç alınmadığı için cizye gelirlerinin bir kısmı sefer masraflarında kullanılmıştır. İnceleme konusu olan Gürcistan seferinin finansmanı da İstanbul cizyesi başta olmak üzere Erzurum eyaleti ve Kıbrıs cizye gelirleri ile¹⁵² Trabzon cizyesi, Trabzon gümrüğü ve 1703 senesi Trabzon avârz ve nüzül gelirlerinden karşılanmıştır¹⁵³.

Vezir Halil Paşa maiyetine İstanbul'dan gönderilen 1.000 nefer yeniçeri, 200 nefer cebeci, 100 nefer topçu ve 50 nefer top arabacı olmak üzere 1.350 merkezi ordu mensubu masrafları ile Tersane-i Âmire'de yapılan 40 işkampavya¹⁵⁴ ve diğer ihtiyaçlar için hazineden ödenen para ile ilgili bir defter tutulmuştur. Tophâne-i Âmire'de top ve mühimmat yapımı için gerçekleştirilen masraflar ise bu deftere dâhil edilmemiştir¹⁵⁵. Tophâne-i Âmire'den talep edilen top ve mühimmatlar için tutulan ayrı bir deftere göre masraf miktarı ise 29.310,5 kuruştur¹⁵⁶. Her iki deftere göre Gürcistan-Abaza seferi için hazineden ödenen miktar aşağıdaki gibidir.

Ödemenin Yapıldığı Kalem	Masraf (Kuruş)
6 aylık tayinâtlar	6.400
Harcırâhlar	1.780
Amele ve fırın ücretleri	1.495
Vezir Halil Paşa'nın mahiyetinde olan Abdal Bey'in masrafları	5.000
Şahî top nakli için verilen paralar	1.680
Kili ve İsmail taraflarından alınan zahire ücreti	15.928
İstanbul'dan rençberler için satın alınan zahire ücreti	6.830
İstanbul'dan gönderilen peksimet ücreti	2.911
Gemi navul ücreti	8.310
Erzurum Eyaleti askerlerin seferde olması nedeniyle affolunan mal bedelleri	74.059
Trabzon Eyaleti'ndeki askerlerin seferde olması nedeniyle affolunan mal bedelleri	31.450
Ordu Defterdarı Yusuf Ağa ve Gürcü Mehmed Ağa aracılığıyla verilen tayinât ve masraflar	38.324
Tersane'de inşa edilen 40 işkampavya masrafları	47.575,5
Sefer sonunda Vezir Yusuf Paşa ve Ali Efendi'nin harcamaları	12.207,5
Tophâne-i Âmire'den tedarik edilen top ve mühimmat masrafları	29.310,5
Toplam	283.260,5

Görüldüğü üzere sefer için devlet hazinesinin çıkan para 283.260,5 kuruştur. Zahire ve peksimet ücreti olarak 25.669 kuruş ve nakliye masrafı olarak 9.990 kuruş ödenmiştir. Ordu Defterdarı Yusuf Ağa ve Gürcü Mehmed Ağa aracılığıyla verilen tayinât ve masraflar 38.324 kuruş iken Vezir Halil Paşa'nın maiyetine verilen Abdal Bey'in masrafları 5.000 kuruş

151 Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp (Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 298-299.

152 BOA.MAD.10148, ilgili sayfalar.

153 Öztürk, "Gürcistan Seferi", 564.

154 İşkanpoye, işkanpaviye, işkampoye gibi farklı yazımları olup Tuna'daki ince donanmada haberci gemisi olarak kullanırken, kürek ve yelkenle işleyen gemilerde asker naklinde ve ağır işlerde kullanılan büyük filikalara denirdi. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, 89.

155 BOA.İE.AS.3385.

156 BOA.İE.AS.4055.

tutmuştur. İstanbul'da Tersane-i Âmire'de inşa edilen 40 işkampavya için ise 47.575,5 kuruş harcanmıştır. Normalde hazineye aktarılan Erzurum ve Trabzon eyaletleri mal bedelleri, sefer nedeniyle affedilmiş ve bunun hazineye yükü 105.509 kuruş tutmuştur. Tophâne-i Âmire'den tedarik edilen top ve mühimmat için 29.310,5 kuruş, diğer harcama kalemleri ise 9.675 kuruş şeklinde gerçekleşmiştir.

Görüldüğü üzere 1703 yılı sefer masrafları büyük bir ordunun bölgeye sevk edilmediğini göstermektedir. Zira bu sefere yakın dönemli seferlerde bu konu hakkında açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Örneğin 1715 Mora seferi masrafı mevacic ödemeleri dışında 9.315.721,5 kuruş tutmuştur¹⁵⁷. 1716 Varadin seferi masraflarının ne kadar olduğu kesin olmamakla birlikte mevacic ödemeleri dışındaki masrafın 3 milyon kuruş civarında olduğu görülmektedir¹⁵⁸. Yani Gürcistan-Abaza seferine katılan askeri personel sayısının gerek Gürcü kaynaklarında gerekse araştırma-inceleme eserlerinde belirtilenin çok altında gerçekleştiği, sefer için yapılan masrafların aynı dönemlerdeki diğer seferlere göre çok düşük kalmasından da öğrenilmektedir.

1704 Gürcistan Seferi ve Anlaşmaya Giden Süreç

1703 yılında sefer planı doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetler, melik ve tavadların Osmanlı ile anlaşmasının yolunu açmış¹⁵⁹ ve Gürcistan'daki pek çok konu halledilmiştir. Bunun üzerine öncelikle donanma komutanlarından Memipaşazâde Abdurrahman Paşa ve Vezir Halil Paşa'dan çekdirilerin Tersane-i Âmire'ye dönmesi istenmiştir¹⁶⁰. Beş oda dergâh-ı muallam yeniçerileri, 5 Receb 1115/14 Kasım 1703'te Ahıska'dan İstanbul'a ulaşmış, 200 nefer cebeci ve 100 nefer topçu askeri ise Bağdad Kalesi'ne yerleştirilmiştir. Gonya Kalesi'ne emaneten konulan barut ve kurşunun muhafazası için 30 nefer cebeci görevlendirilirken, tedbir olarak Ardahan Kalesi'ne yeniden top ve cephaneye konulmasına karar verilmiş ve buraya bir nefer cebeci çorbacısı ve 40 nefer cebeci tayin edilmiştir. Öte yandan Ahıska Kalesi'ndeki topçu neferleri az bulunduğundan 10 nefer topçu daha ilave edilmiştir. Bunların dışında kalan cebecibaşı ve topçubaşlar ile diğer neferler ise İstanbul'a geri dönmüştür¹⁶¹.

Merkezi ordunun büyük bir kısmının İstanbul'a dönüşü üzerine ele geçirilen kaleler ile yeniden inşasına hükmedilen kalelere mühimmat takviyesi işine ağırlık verilmiştir. Plana göre İstanbul'dan sevk edilen top ve cephaneye ihtiyaç duyulan kalelere dağıtıldıktan sonra fazla gelenleri gemiler ile Kefe'ye sevk edilecek, işkampavyalar ise İstanbul'a geri dönecekti. Lakin Abaşıdze ve ona tabi tavadlar, "...Çıldır beylerbeyisinin tebdili sebebi..." , yani İshak

157 Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007), 274.

158 Bekir Gökpinar, *Tuna Ötesine Son Sefer Varadin, 1716*, ed. Eyüp Kul, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 343-347, 350-353.

159 BOA.MAD.10148, Evâhir-i Şaban 1115/Aralık-Ocak 1703-1704, 33; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

160 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Rebiü'l-âhir 1115/2-11 Eylül 1703, 5; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Cemaziye'l-evvel 1115/21 Eylül-1 Ekim 1703, 23.

161 BOA.MAD.10148, 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703, 31-32; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Şaban 1115/29 Aralık 1703-7 Ocak 1704, 98.

Paşa'nın yerine Salih Bey'in atanması nedeniyle verdikleri sözleri tutmamıştı. Hatta Açıkbaş Meliki tayin olunan Görgi, yapılan anlaşmadan yüz çevirdiği gibi Kutais Köprüsü ve Kutais Kalesi'ni yapmaktan vazgeçmişti. Libartıyan da Ruhi ve Hıta kalelerini tahliye ve teslimine yanaşmamış, dahası Bağdad Kalesi'ne baskın yapacağı istihbaratı alınmıştı. Bölgede yeniden baş göstermesi muhtemel isyana karşı Vezir Halil Paşa'dan Bağdad Kalesi'nin muhafazası için Çıldır Eyaleti askerini sevki talep edilmişti¹⁶².

Osmanlılar, Görgi, Abaşizde ve Libartıyan'ın verdiği sözleri tutmaması ve bir önceki yıl gerçekleşen seferde akim kalan hususları halletmek gayesiyle Gürcistan üzerine yeni bir sefer kararı almıştı¹⁶³. Özelde Bağdad Kalesi ve Ilica yolundaki bazı mahallerde tam hâkimiyet tesis edilmesi¹⁶⁴, genel olarak ise Açıkbaş, Güril ve Dadyan memleketlerinde bir daha ihtilal baş göstermemesi seferin hedefleri olarak öne çıkmıştı¹⁶⁵. Bu doğrultuda dergâh-ı mualla kapıcıbaşılarından Hüseyin ile bölgeyi iyi bilen Abdal Mustafa¹⁶⁶ ve bir önceki yıl sefere iştirak eden eyalet askerleri ile birlikte yeniden Gürcistan seferine vazifelendirilmişti¹⁶⁷.

Osmanlı ordusunun tekrar harekete geçeceği istihbaratını alan Meliklerin anlaşma yoluna gittiği tespit olunmaktadır. 26 Muharrem 1116/31 Mayıs 1704 tarihinde Sadrazam Rami Mehmed Paşa, Gürcistan ahvalinin istenilen seviyeye geldiğini belirtmişti¹⁶⁸. 1704 Temmuz ayı başlarında Vezir Halil Paşa'ya yazılan bir hükümde ise meliklikler ile yapılacak anlaşma şartları ve yapılması istenen hususlar aşağıdaki şekilde bildirilmiş ve bu şartların kabulü halinde seferden vazgeçilmesi telkin edilmişti¹⁶⁹.

1. Açıkbaş Meliki Görgi'nin babasından intikal eden ve Açıkbaş tavadlarından Abaşizde'nin zorla ele geçirdiği arazilerin ve reayalarının iadesi,
2. Abaşizde'nin Kutais Köprüsü'nü daha sonra kârgir şekilde bina etmek üzere ağaçtan yapması,
3. Libartıyan ile ona tabi tavadların idaresindeki Ruhi ve Hıta kalelerinin tahliye ve teslimi,
4. Libartıyan'ın bir oğlunu rehin olarak vermesi, cizye ve pişkeşlerini ödemesi,
5. Libartıyan'ın, Abaza eşkiyasının Dadyan memleketinde zapt ettiği yerleri kurtarması ve bölgeyi muhafaza altına alması.

Öyle anlaşılıyor ki Abaşizde, Libartıyan ve Görgi, bu şartları kabul etmiş ve mektupları Vezir

162 Çıldır Beylerbeyi Salih'in İstanbul'dan bölgeye dönmek üzere olması ve döndükten sonra Ahıska tarafına görevlendirilmesi, bu kararın alınmasında etkili olmuştur. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Ramazan 1115/17-27 Ocak 1704, 139, 174.

163 "...sene-i sabıkda vaki' olan Gürcistan seferinden bakaya kalan...", "...tekmil ve itmâmî...", BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Zilkade 1115/26 Mart-5 Nisan 1704, 174, 223.

164 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Zilkade 1115/26 Mart-5 Nisan 1704, 223.

165 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Zilkade 1115/16-26 Mart 1704, 175-176, 178; BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Zilkade 1115/26 Mart-5 Nisan 1704, 198.

166 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Zilkade 1115/26 Mart-5 Nisan 1704, 198.

167 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Zilkade 1115/16-26 Mart 1704, 175-178, 198, 223-224.

168 Kırca, *Sadrazamlardan Mektuplar*, 436.

169 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 275.

Halil Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmişti¹⁷⁰. Zira Abaşidze ve Libartıyan'ın taahhütleri üzerine Erzurum'da, şehrin âlim, salih ve ayânları ile beyleri, alaybeyleri, zaimleri ve tımar erbabının iştirak ettiği "...*akd-ı meclis-i meşveret...*" edilmiş ve Gürcistan üzerine sefere gidilip gidilmemesi tartışılmıştı. Bölgeden alınan istihbarat ve Erzurum'a gelen adamlarının taahhütleri de dikkate alınarak sorunun barış yoluyla çözümünün mümkün olduğu ve sefere çıkılmamasının daha yerinde olacağı düşüncesi ortaya çıkmıştı. Yani barış yoluyla istenilen sonuca varılmasının büyük bir olasılık olduğu ve bu yüzden seferin sürdürülmesinin uygun olmadığına kanaat getirilmişti. Anlaşma için ön şart olarak sunulan kalelerin teslimi için sahilden kayıklarla yeterli miktarda asker gönderilmesi, asilerin sözlerinde durur ve kaleleri teslim ederlerse topyekûn sefere çıkılmaması, aksi yönde hareket etseler bile sefer vaktinin geçmeyeceği, çayır ve zahirenin bolluğu da dikkate alındığında rahat bir sefer yapılabileceği şeklinde mecliste ittifakla görüş beyan edilmişti¹⁷¹.

Mecliste alınan kararlar doğrultusunda hareket edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim topyekûn bir sefer açılması yerine Ruhi ve Hıta kalelerinin teslimi için Meydan Ağası demekle ünlü Zaim Süleyman'ın Abaşidze ve Libartıyan'ın Erzurum'da olan adamlarıyla birlikte bölgeye görevlendirilmişti. Süleyman'ın Gönnye'ye gitmesi, buraya ulaştığında Trabzon Valisi Vezir Yusuf Paşa tarafından yanına verilecek askerle deniz yolunu kullanarak Ruhi ve Hıta kalelerinin bulunduğu bölgeye hareketi planlanmıştı¹⁷². Zaim Süleyman'dan Ruhi Kalesi'ni teslim aldıktan sonra gerekli top, cephane, zahire ve mühimmat sevkini yapması, tabya ve kalelerin ihtiyaçları için keşif faaliyetleri icra etmesi ve kaleden denize kadar olan alanı ölçmesi talep edilmişti. Hıta tarafı ile Güril'e bağlı Faş iskelesinden Anakare (Anaklia) Nehri'ne ve Ruhi Kalesi'nden bir yanı Riyon suyuna kadar olan vadi sınır hattı olarak belirlenmişti. Bu arazinin bir tarafının deniz, bir tarafının Riyon Nehri olması, Dadyan/Megrel memleketine doğru olan istikametinin ise mümkün olduğu kadar nehir, boğaz veyahut dağ ile çevrili ve beş/altı saatlik bir mesafe olacak şekilde yenilenmesi telkin edilmişti. Ruhi ve Hıta kalelerine yapılması muhtemel saldırılar nedeniyle ahalinin korunması için deniz tarafında uygun bir noktaya iskele, dört tabya ile etrafı dizme şarpanpo olmak üzere bir palanka binası için keşif yapılması, ardından muhafazacı tayini talep edilen hususlardandı. Palanka binasına kullanılmak üzere ağaçların kesilmesi ve nakli işi Dadyan melikine tabi tavadlar ve küçük Gürcü soyluları demek olan

170 Eski ve yeni Çıldır beylerbeyleri İshak ve Salih paşalar ile Kutais ve Bağdad kaleleri ahalisinin mahzarları, Açıkbaş Meliki Görgi'nin emlak ve reayasını teslim aldığına dair mektupları ile Abaşidze ve Libartıyan'ın Gürcüce yazılıp tercüme edilen mektuplarını içermektedir. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 275.

171 "...*maslahâtin suhûlet ile husûl ü ağleb-i ihtimal iken sefer ve hareket münâsib değildir...*", "...*sâdik kelâmları nümâyân olub kal'alari teslim ederler ise...*", "...*yine ol zamana değin vakt-i sefer fevt olmaz. Bâ-husus çayır erişüb yeni zahire çıkar, askere dahi her veçhile rehâ hâsıl olub refâhiyet ile sefere mübaderet ve iktizâsına göre hareket olunur...*", BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 275.

172 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 275.

aznavurların sorumluluğuna havale edilmiş, bu işlerin sıhhatli yapılması halinde Dadyan Melikliği'nin Libartıyan'a ihsan olunacağı bildirilmişti¹⁷³.

Zaim Süleyman'ın Erzurum'dan aldığı direktifleri yerine getirdiği, Ruhi ve Hıta kalelerini teslim aldığı, her iki kaleye ocağın emektarlarından birer çavuş emrinde 150'şer neferden 300 nefer yeniçeri bedergâhı yerleştirdiği anlaşılmaktadır¹⁷⁴. Gürcü kaynaklarında Osmanlı askerinin Gürcistan'a üç koldan girdiği ve bunlardan birinin Ruhi ve Hıta kaleleri hedefi ile Türk donanmasının askerlerini Dadyan/Megrel'e indirdiği ve Ruhi Kalesi'ni ele geçirip Anaklia Kalesi'ni inşa ettiği şeklindeki kayıt ise¹⁷⁵ buradaki bilgiler ışığında akim kalmaktadır. Yani yukarıdaki bilgilerle birlikte düşünüldüğünde Osmanlı askerleri 1703 seferi sonunda ağır kış şartları yüzünden, bir yıl sonraki seferde ise anlaşma gereği bu kaleler üzerine asker sevk etmemiş, kaleleri sulh yoluyla Libartıyan'dan teslim almıştır.

1703 yılı seferi sırasında fethedilen Güril memleketindeki Rahovil Kalesi ve Kobulet Kulesi ile ilgili de bazı kararlar alınmıştır. Güril memleketi ortasında bulunan Rahovil Kalesi'nin tamirini rica eden Güril memleketi ahalisinin arzları daha önceki dönemde giriştikleri isyanlar ve son seferde kalenin zorla ele geçirilmesi nedeniyle uygun görülmemiş, kıyıda iskelesi bulunan Kobulet Kulesi'yle birlikte yıkılmasına karar verilmiştir. Güril memleketinin Batum Nahiyesi ile sınır olması yüzünden bazı idarî düzenlemeler de yapılmıştır. Buna göre sınır hattında yer alan reaya, balıkthane ve burada görev yapan askerler, Batum Kalesi'ne bağlanmış, Batum Nahiyesi'nin tahriri işi ise Maçahil Sancakbeyi Mahmud'a havale edilmiştir¹⁷⁶.

Seferin diğer bir yönünü oluşturan Abaza konusu da değerlendirilen hususlardandır. Vezir Halil Paşa, Abazalar ile ilgili İstanbul'a bilgi vermeden önce gerekli görüşmeleri yapmış, Abaza Beyi Rostom Şeravaşidze ile diğer Abaza beylerinden beklentileri içeren yazı ile taahhütleri alınmıştır. Ancak bu taahhüt ile ilgili mektuplar henüz İstanbul'a ulaşmadığından, bu hususların neticelendirilmesi Vezir Halil Paşa'ya havale edilmiştir¹⁷⁷.

173 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 275, 400; Gobadze, *İmereti Krallığı'nın Osmanlı Devleti İle İlişkileri*, 72.

174 Yevmiyeleri üç akçe olmak üzere Ruhi ve Hıta kalelerinin muhafazası için Erzurum, Trabzon, Gönve ve Rize civarından yeniçeri bedergâhları yazılmıştır. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâhir-i Receb 1116/18-28 Kasım 1704, 404.

175 *Sakartvelos İstoriis Narkvebi*, 458; Kadir Güldür, "18. Yüzyılın İlk Yarısında İmereti Krallığı İle Osmanlı İmparatorluğu İlişkilerine Genel Bir Bakış", *International Journal Of Social Humanities And Administrative Sciences* 7/47 (2021), 2446.

176 BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâil-i Rebiü'l-evvel 1116/4-13 Temmuz 1704, 276.

177 Abaza eşkıyası, elindeki Müslüman esirleri ve Güril memleketinden götürdükleri reayaları teslim edecek, Dadyan ve Güril memleketlerine ve kıyılara kayık ile baskın yapmayacak, her sene cizve ve üç senede bir pişkeşlerini ödeyecek, Libartıyan Görgi'nin tahliye ve teslim ettiği Ruhi ve Hıta kalelerine saldırmayacak ve kalelere görevlendirilen muhafızlara itaat edecektir. BOA.A.DVNS.MHM.d.114-1, Evâsıt-ı Receb 1116/8-18 Kasım 1704, 400.

1704 Senesi Seferi Masrafları

1703 yılı sonbaharında Osmanlı askerlerin çoğunluğu Gürcistan'dan geri çekilmiştir¹⁷⁸. 1704 yılına ait masraf defteri de Osmanlı ordusunun büyük oranda Gürcistan'dan çekildiğini gösteren en önemli kayıttır. Bu yılki seferde toplam masraf 17.711 kuruş tutmuş ve seferin masrafları Trabzon Eyaleti'ne ait h.1115 (1703-1704) yılı avârız gelirlerinden karşılanmıştır. Vezir Halil Paşa bir arzında bu meblağın 15.880,5 kuruşunun ödendiğini, pişirme ve zahire temini ile diğer masraflardan dolayı 1.831 kuruşun açık kaldığını bildirmiştir. Eksik kalan paranın 251 kuruşu Ahıska tarafı mirî masraf mübaşiri Gürcü Mehmed Ağa'dan, 1.580 kuruşu ise eski Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin muhallefatını tespit ve taksim etmekle görevli dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından İbrahim Ağa'dan borç alınmıştır¹⁷⁹. İşte mevcut para ve borç alınarak yapılan ödemeleri içeren icmal aşağıdaki gibidir.

1115 Yılı Masrafları	Masraf (Kuruş)
Vezir Halil Paşa tarafından Yusuf Ağa aracılığıyla satın alınan buğday ve arpa ücretleri	2.275
Satın alınan et, camus ve koyun ücretleri	3.393
Cebecibaşı vekili aracılığıyla alınan cephane mühimmatı ve demir ücreti	591,5
Tophâne-i Âmire mühimmatı ücreti	15,5
Yeni yazılan beş bayrak dergâh-ı âli yeniçerileri serdengeçtilerinin seyishâne ve hasır ücretleri	507
Gönye'de Çoruh Nehri üzerindeki yeniden yapılan köprü ve Batum Limanı'nda yeniden yapılan kalenin binasında çalışan amelenin yevmiyeleri ve bazı inamat ücretleri	609,5
Mirî ekmekçilerin pişirme ücreti ile ekmekçilerden satın alınan un ücreti	1.098
İstanbul'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Gönye ve Batum Limanı'na giden gemi ve kayıkların ücreti	1.333,5
Trabzon'dan Ahıska tarafına gönderilen cephane ile tophane mühimmatının gemilere yükleme ve boşaltma ücreti	
Sefer sonuna kadar istihdam olunan cephane ve tophane mühimmatı ile zahire yüklenmesi işinde çalışan atların ücreti	714
Mübaşir Gürcü Mehmed Ağa'nın elindeki icarat akçesinden havale olunup küsur kalan ücretler	
Taşçı, çoban, baltacı, neccâr ve arabacı ücretleri	597
Kıyı askeri yerine yazılan iki bayrak leventlerin bahşişleri, 133 gün süren seferdeki ulufeleri ve askerlerin elbiseleri için satın alınan halat ücretleri	
Gürcistan beyleri ve tavadlarına verilen elbise ücretleri	3.158,5
Yusuf Ağa'nın sefer mühimmatı ücretleri ile dergâh-ı âli cebeci ve topçularının mevâciblerine karşılık verilen borç akçe ve diğer ücretler	
Bazı mübaşirlerin harcırâhları ve menzil ücretleri, sefer boyunca yaralanan askerin inamat ücretleri	1.587,5
Ekmek pişirme ücreti, borç yoluyla satın alınan zahire ücreti ve diğer masraflar için ödenen paralar	1.831
Toplam	17.711

Tabloda görüldüğü üzere 17.711 kuruşun 8.597 kuruşu zahire ve bağlantılarının satın alınması ve 607 kuruşu mühimmat ve mühimmat yapımında kullanılan madenlerin alımı için

178 Beradze, *Moreplavaniye i Morskaya*, 62.

179 Hazırlanan müfredat defteri Yusuf Ağa ile gönderilmiştir. BOA.MAD.6882, 2 Ramazan 1115/9 Ocak 1704, 19, 21.

harcanmıştır. Ordunun yürüyüşü sırasında şehit ve yaralıların olduğu inamat ödemelerinden de öğrenilmektedir. Çoruh Nehri’den geçişi kolaylaştırmak için Gönye yakınında bir köprü inşa edildiği, ayrıca Batum Limanı’nda bulunan kalenin yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu inşaatlarda çalışan amele, taşçı, çoban, baltacı, neccar ve arabacı ücretlerine 1.206,5 kuruş ödenmiştir. Bu yılki masraf defterinden Osmanlı askerlerinin bölgeden çekildiği ve imar faaliyetlerine ağırlık verildiği de ifade edilebilir.

Seferin sonunda yapılan başka işlerde bulunmaktadır. Örneğin Gürcistan seferine memur 40 adet işkampavyanın İstanbul’a dönüşü mümkün olmadığından Rize Limanı’nda kışı geçirmelerine karar verilmiştir¹⁸⁰. Diğer bir faaliyet ise zahire ile ilgili yürütülmüştür. Gemilerle İstanbul ve Varna tarafından gelen mubayaa zahiresi, Kapıcıbaşı Yusuf Ağa ile Vezir Halil Paşa’nın satın aldığı zahire, Açıkbaz memleketinde Ahıska tarafından ve rençberlerden satın alınan zahire ile miri ekmekçilerden alınan zahirenin büyük kısmı 135 günlük sefer boyunca askerlere verilmiştir¹⁸¹. Bu zahirenin bir kısmı bölgedeki kale ve kulelere dağıtılmış, bir kısmı satılmış ve bir kısmı ise zayi olmuştur. Bu zahirenin harcanamamasında Giresun’dan Gönye’ye kadar olan kıyılarıdaki askerlerin ve asker dışındaki personelin görev mahallerine gelmemeleri ve Ahıska tarafından gelen askerlerin ise “*Güri! memleketine gitmeziz*” şeklinde çıkardıkları isyan sonrasında kaçışlarının payı etkili olmuştur¹⁸².

Bölgede kullanılmayan erzak ile ilgili ise seferin sonunda bazı tedbirler alınmıştır. Gemilerde kalan zahirenin denizde durmasının sakıncalı olması ve erzakın zayi olma ihtimali, ordunun Açıkbaz memleketinde bulunması ve çekirdi gemilerinin İstanbul’a geri çağırılması dikkate alınarak, erzakın yine gemi reislerinin idaresi altında olmak şartıyla, Hopa iskelesi ile Gönye ve Batum kalelerinde yer alan mahzenlere konulmasına karar verilmiştir¹⁸³.

Verildiği Yer	Ürünün Cinsi			
	Un Kile	Peksimet Kantar	Arpa Kile	Buğday Kile
135 günlük tayinat	6.354	656,5	13.350	859,5
Zayi olan	-	145,5	448	-
Satılıp elden çıkarılan	-	-	215	-
Kobulet Kulesi, Rahovil ve Bağdad kaleleri askerlerine tahsis edilen	1.320,5	297,5	800	-
Toplam	7.674,5	1.099,5	14.813	859,5

180 Rûz-ı Kasım’dan itibaren her bir teknede kaptanları ile birlikte beşer neferden 200 nefer muhafazacı konulmuş ve her bir nefere yarımşar vukiyye peksimet olmak üzere 9.000 vukiyye tahsis edilmiştir. BOA.MAD.6882, 2 Ramazan 1115/9 Ocak 1704, 42.

181 Zahirenin içeriği, 9.374,5 kile un, 1.053 kantar peksimet, 14.844 kile arpa ve 859,5 kile buğdaydır. Hükmün girişinde buğday 855 kile verilmeyle birlikte devamında 859,5 kile olarak yazılmıştır. BOA.MAD.6882, 2 Ramazan 1115/9 Ocak 1704, 42.

182 Bu zahire 23.274,5 kile un, 2.153 kantar peksimet, 34.400 kile arpa ve 8.000 kile buğdaydan oluşmaktadır. Gemilerde yer alan askerler için 13.900 kile un, 1.100 kantar peksimet, 19.556 kile arpa ve 7.145 kile buğday Gönye, Batum ve Hopa da bırakılmıştır. BOA.MAD.6882, 2 Ramazan 1115/9 Ocak 1704, 41.

183 Zahire ile ilgili işleri yürütmek üzere Abdurrahman Paşa ve Mustafa Paşa görevlendirilmiştir. BOA.MAD.6882, 2 Ramazan 1115/9 Ocak 1704, 42.

1703 ve 1704 yıllarında gerçekleştirilen seferleri özetleyen cümle ise Gürcü Ortodoks manastırı Şemokmedi'deki menkıbe ve dualar mecmuasının 1704 yılı olayları ile ilgili kayıdır. Günümüzde Gürcistan'ın güneybatısında kalan Şemokendi kasabasında yer alan kayıta “*Halil Paşa bu yıl geldi ve bu diyarı tahrip etti*”¹⁸⁴ şeklinde sefer özetlenmektedir.

Sonuç

Osmanlı ordusu Gürcistan-Abaza seferini iki kol halinde Güril ve Ahıska üzerinden gerçekleştirmiştir. Asıl Osmanlı ordusunun Gönnye, Batum, Kobilet, Ozurgeti hattını kullanarak Güril memleketi yönünde güneye doğru hareket ettiği, Ahıska'dan gelen orduyla planlanan Bağdad Kalesi'nde buluşamadığı, Ahıska tarafından gelen ordunun daha erken mesafe kat ettiği ve bu yüzden de Osmanlı ordusunun Şuamta'da birbirine kavuştuğu Vezir Halil Paşa'nın arzından öğrenilmektedir. Gürcü kaynaklarında Osmanlı ordusunun Gürcistan topraklarındaki nihai hedefinin Agreti olarak verilmesi de alınan istihbaratın zaafiyetini göstermektedir. Osmanlı ordusunun Ahıska kolunun yürüyüşü sırasında orduda isyan çıktığı ve askerlerin sağa sola dağıldığı, bundan istifade eden Gürcü birliklerinin saldırıları neticesinde kayıpların yaşandığı Vezir Halil Paşa'nın arzından teyit edilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Osmanlı ordusu hedeflerini gerçekleştirmiş, Abaşidze ve Libartıyan itaatini arz ederek barış yapmak zorunda kalmıştır.

Gürcü kaynaklarında 1703-1704 seferi, Osmanlı merkezinde 1703 Edirne isyanı sonrasında yaşanan taht değişikliği ile akim kalmış bir sefer olarak anlatılmaktadır. Kuşkusuz bu düşüncede Gürcistan seferine memur edilen cebecilerin İstanbul'da maaşlarını alamamaları gerekçesiyle kalkıştıkları isyanın payı büyüktür. Bununla birlikte Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgiler seferin bu olaydan etkilenmediğini, taht değişikliği yaşanmasına rağmen yeni padişah Sultan III. Ahmed'in de selefi Sultan II. Mustafa döneminde başlatılan seferin hedefleri doğrultusunda ilerlemesini emrettiği mühimme kayıtlarından öğrenilmektedir. Diğer yandan Gürcü kaynakları Osmanlı ordusunun Gürcistan'a üç kol halinde girdiğini dile getirmektedir. Bu hususta verilen bilgilerin yine Osmanlı kaynaklarındaki bilgiler ile çeliştiği anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı ordusu Gürcü kaynaklarında dile getirilen Sameglo bölgesine doğru bir yürüyüş yapmamış, belki bölgenin sahil kesimlerine bir donanma sevk ederek gözdağı vermiştir. Ancak bu husus ile ilgili mevcut bilgiler ışığında bir şey söylemek mümkün değildir. Diğer yandan Gürcü kaynaklarında Osmanlı ordusunun Ruhi ve Hıta kalelerini ele geçirdiği şeklindeki bilgiler de Osmanlı kaynaklarındaki bilgilerle örtüşmemektedir. Zira Osmanlı askerleri ilk yıl kış şartları ve yapılan anlaşma gereği bölgeye asker sevk etmezken, 1704 yılında ise işlerin eksiksiz yerine getirilmesi ve anlaşma şartlarına aykırı hareket edenlerin cezalandırılması için alınan sefer kararı, Gürcülerin Osmanlılarla anlaşmasına neden olmuştur.

Osmanlı ordusu bu seferi dört eyalet askeri ve 1.350 merkezi ordu mensubu ile birlikte

184 D. Bakradze, *Arheologiçeskoye Puteşestviye po Gruzii i Adçare*, (Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk', 1878), 149–150, 152.

yerine getirmiştir. Gürcü kaynaklarında Osmanlı ordusunun 80 bin kişi olduğu yönündeki bilgi ile Abou-El-Haj'ın dile getirdiği büyük bir ordu ile bölgeye gidildiği şeklindeki iddiası ise abartıdan ibarettir. Şöyle ki sefere 1.350 merkezi ordu mensubunun katıldığı, dağılan Ahıska cephesi ordusunun 1.500 kişi gibi çok küçük bir sayıda kaldığı, bu sefere yakın zamanlar içinde yapılan seferlerdeki masrafların bu seferdekenden kat be kat fazla olduğu gibi bazı bilgiler, ifade edilen rakamların gerçekten çok uzak bir iddia olduğunu ortaya koymaktadır.

Sefer sırasında Osmanlı ordusunu zorlayan en önemli hususun geçmiş yıllarda karşılaşılan zorlukların başında gelen coğrafi şartlar olduğu açıktır. Ordunun sağlıklı yürüyüşünün temini için, bölgeyi bilen Gürcülerden de istifade edildiği anlaşılmaktadır. Ordunun ilk yıl hedeflerinin çoğuna ulaştığı, ikinci yıl ise seferin devamı noktasında kararlılığın Gürcü beylerini itaate zorladığı ve seferin anlaşma yoluyla sonuçlandığı öğrenilmektedir. İlk yıl sefer için yapılan 283.260,5 kuruş masrafın yerine 1704 yılı harcaması ise bu meblağın çok altında 17.711 kuruşta kalmıştır. Yapılan masrafları gösteren defterler, ordunun geri çekildiğini ve bölgede garnizonlar düzeyinde askeri birliklerin bırakıldığını teyit eden en önemli kanıttır. Osmanlı ordusunun sefer sonunda garnizonların bulunduğu kaleleri güçlendirdiği, yolları onardığı, gelecek yıllarda çıkması muhtemel isyan ve dış tehditlere karşı bölgede askeri hazırlıklar yaptığı, böylece daha sonraki yıllarda bölgede ortaya çıkması muhtemel tehlikelerin önünün alınmasının hedeflendiği düşünülebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Gürcüce çeviriler konusunda yardımlarını esirgemeyen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktor Öğretim Üyesi Neriman Yılmaz ile Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü doktora öğrencisi Gökhan Şanlı'ya; Rusça tercümelede destek sunan İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ukrayna Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğr.Gör.Dr. Oles Kulchynskyy'e ve yer adlarının tespiti sırasında içtenlikle yardım eden Gürcistan Tamar Mefe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Zaza Tsurtsumia'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank Neriman Yılmaz, Assistant Professor of Georgian Language and Literature at Recep Tayyip Erdoğan University and Gökhan Şanlı, PhD student at Afyon Kocatepe University, Department of History, for their help with the Georgian translations; Dr. Oles Kulchynskyy, Lecturer at Istanbul University, Department of Slavic Languages and Literatures, Department of Ukrainian Language and Literature, who provided support with the Russian translations; and Prof. Dr. Zaza Tsurtsumia from Tamar Mefe University, Georgia, who sincerely helped with the identification of place names.

Kaynaklar/References

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âsâfi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri, 114, 114-1.

Bâb-ı Âsâfi Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri, 6-56.

İbnü'l-Emin Tasnifi Askerî, 3385, 4055.

Maliyeden Müdevver Defterler, 5362, 6882, 10148.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ágoston, Gábor, “Ateşli Silahlar ve Askeri Uyarlama: Osmanlılar ve ‘Askeri Devrim’”, *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları* içinde, yay. haz. Kahraman Şakul, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 45-84.

Ágoston, Gábor, “Savaş (Osmanlılar Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36:196-200. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 2009.

Abou-El-Haj, Rifa’at Ali, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*. çev. Çağdaş Sümer. Ankara: Tan Kitapevi Yayınları, 2011.

Aktepe, M. Münir, “Ahmed III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 2: 34-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 1989.

Allen, W. E. D., *A History Of The Georgian People From The Beginning Down To The Russian Conquest In The Nineteenth Century*, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd Press, 1932.

Aydüz, Salim, *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Bakradze, D., *Arheoloğičeskoye Puteşestviye po Gruzii i Adçare*, Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk’, 1878.

Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Kanunlar*. I. Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943.

Beradze, T.H., *Moreplavaniye i Morskaya Torgovlya v Srednevekovooy Gruzii*, Tbilisi: Akademiya Nauk Gruzinskoy Ssr Institut İstorii Arkheologii I Etnografii Im. I. A. Djavahişvili, 1989.

Berdzenişvili, Niko – Canaşıa, Simon, *Gürcüstan Tarihi*, Yayın yeri yok: Sorun Yayınları, 1997.

Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829 (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.

Bostan, İdris, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması Ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”, *Belleten* 59/225 (1995): 353-394.

Bostan, M. Hanefi, “Yavuz Sultan Selim’in Şehzâdelik Dönemi (1487-1512)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 40 (2019): 1-86.

Chardin, Jean, *Chardin Seyahatnamesi İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*, çev. Ayşe Meral, ed.Stefanos Yerasimos, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

- Emecen, Feridun M., “Çıldır Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8:300-301. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları, 1993.
- Ertas, M. Yaşar, “Osmanlı Devleti’nde Trabzon Erzurum Güzergâhına Alternatif Yol Oluşturma Teşebbüsü (1744-1746)”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)* içinde, 1, 161-172. yay. haz. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2002.
- Ertas, Mehmet Yaşar, “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi* 19 (Prof. Dr. Mücteba İlgürel’e Armağan Özel Sayısı) (2008): 211-233.
- Ertas, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Forsyth, James, *Kafkasya Bir Tarih*, çev. Timuçin Binder, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Genç, Serdar, *Lale Devrinde Savaş İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul: Kitapevi Yayınevi, 2013.
- Gobadze, Lia, *Kral I. Solomon Döneminde (1752-1784) İmereti Krallığı’nın Osmanlı Devleti İle İlişkileri*. Yüksek Lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2022.
- Gökpinar, Bekir, “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Karşı Karadeniz’de Savunma Hattı Oluşturma Mücadelesi: Açu Kalesi (1696-1711)”, *Karadeniz Araştırmaları XVII/ 67* (2020): 605-629.
- Gökpinar, Bekir, *Tuna Ötesine Son Sefer Varadin, 1716*, ed. Eyüp Kul, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Güldür, Kadir, “18. Yüzyılın İlk Yarısında İmereti Krallığı İle Osmanlı İmparatorluğu İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *International Journal Of Social Humanities And Administrative Sciences* 7/47 (2021): 2444-2456.
- Gümüş, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- İnbaşı, Mehmet, “Çıldır Beylerbeyleri: I. İshak Paşa ve II. İshak Paşa”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu* içinde, 185-196, ed. Oktay Belli. İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları, 2004.
- İnbaşı, Mehmet, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2006): 77-94.
- İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna’da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004.
- İnbaşı, Mehmet- Kul, Eyüp, *Balkanlarda Bir Türk Şehri: Üsküp (Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- İşbilir, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.
- Kazdal, Mehmet, “Başlangıcından 18. Yüzyılın Başına Kadar Osmanlı-Gürcü Melikliği İlişkileri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2022): 212-226.
- Kazdal, Mehmet, *Bir Osmanlı Beylerbeyi Vezir İshak Paşa 1695-1748*, Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Kılıç, Orhan, “Osmanlı İdari Taksimatında Bir Diğer Unsur: Dadyan, Açıkbaş, Gürel ve Abhaza Meliklikleri”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler* içinde, XI (Tarihi Coğrafya), 219-255. haz. Semiha Nurdan-Muhammed Özler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997.
- Kırca, Ersin, *Sadrzamlardan Mektublar 1703-1704 (Râmi Mehmed Paşa Münşeati)*, İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2020.

- Kırzioğlu, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Krilova, T. K., “Russko-Turetskiye Otnoşeniya Vo Vremya Severnoy Voyni”, *Istoriçeskiye Zapiski* 10 (1941): 250-279.
- King, Charles, *The Black Sea A History*, Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Konak, İsmet, “Diplomat P. A. Tolstoy'un Elçiliği Ve Osmanlı'ya Dair İzlenimleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30/2 (2015): 507-524.
- Köse, Ensar, “Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmeret'te Hâkimiyet Mücadelesi”, *Tarih Dergisi* 60 (2014):43-96.
- Kul, Eyüp, “Rize Kalesi”, *Karadeniz Araştırmaları* 58 (2018): 26-49.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Küttükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti Yayınları, 1993.
- Marsilli, Graf, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, çev. M. Kaymakam Nazmi, Ankara: Büyük Erkanıharbiye Matbaası, 1934.
- Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitapevi, 2007.
- Öztürk, Temel, “Gürcistan Seferi'nin (1702-1703) Trabzon'daki Hazırlıkları”, *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri (Trabzon: 18-23 Eylül 2006)* içinde, 557-564. yay. haz. Kenan İnan-Yücel Dursun, Trabzon: Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2011.
- Perepiska Na İnostrannih Yazıkah Gruzinskih Tsarey s Rossiyskimi Gosudaryami ot 1639 po 1770 g.*, Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk', 1861.
- Perri, Dj., Sostoyaniye Rossii Pri Ninesnom Tsare*. II cilt, Moskva: Çteniya v İmperatorskom Obşçestve İstorii i Drevnostey Rossiyskih pri Moskovskom Universitete, 1871.
- Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo*, II (1702–1703) cilt, Sank-Peterburg: Gosudarstvennaya Tipografiya, 1889.
- Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*. haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayıncılık, 2013.
- Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1115-1134/1703-1722)*, II cilt. haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayıncılık, 2013.
- Rekhviaşvili, Mikheil, *İmeretis Samepo (1462-1810)*, Tbilisi: Tbilisi Universitetis Gamomtsemloba, 1989.
- Sakartvelos Istoriis Narkvevbi (Sakartvelo XVI Saukunis Dasatskisiyan XIX Saukunis 30-ian Tslebşi)*, Tomi: 4, Tomis Redaktori: Mamia Dumbadze, Tbilisi: Gamomtsemloba “Sabçota Sakartvelo”, 1973.
- Sakartvelos Istoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Tomi 3, Saredaktsio Kolega: Mariam Lorkipanidze-Otar Japaridze-Davit Muskhelişvili-Roin Metreveli, Tbilisi: Palitra, 2012.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme – Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, ed. Muzaffer Doğan, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.
- Soyluer, Serdal, “Doğu Anadolu'da Bir Osmanlı Top Dökümhanesi: Erzurum Tophanesi ve Yeniden Yapılandırılması Teşebbüsleri”, *OTAM* 40 (2016):355-384.
- Tairova, Tatiana-Ziyanak, Bedirhan, “Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç Mazepa (1639-1709)”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 38 (2022): 39-62.

- Tavernier, Jean Baptiste, *Tavernier Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, ed. Stefanos Yerasimos, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, IV/I cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.
- Yılmaz, Fevzi, “Fatih Sultan Mehmet Dönemi Toplari ve Değişen Üretim Paradigması”, *FSM İlmî Araştırmalar* 4 (2014): 219-236.

